UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Veronika Košťálová

Možnosti integrace bezdomovců do české společnosti

Bakalářská práce

Praha 2011

Autor práce: **Veronika Košťálová**

Vedoucí práce: **MUDr. Petr Háva, CSc.**

Oponent práce:

Rok obhajoby: **2011**

Bibliografický záznam

KOŠŤÁLOVÁ, Veronika. *Možnosti integrace bezdomovců do české společnosti*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2011. 77 s. Vedoucí bakalářské práce MUDr. Petr Háva, CSc.

Abstrakt

V České republice se v souvislosti s ekonomickou a politickou transformací po roce 1989 dostává do popředí zájmu fenomén sociálního vyloučení a bezdomovectví. Problémem je nedostatečná efektivita politik sociální integrace, převažuje pouze izolované řešení těch nejkřiklavějších následků. Cílem této práce je srovnání a vyhodnocení vybraných dokumentů politiky sociálního začleňování v rámci evropského víceúrovňového systému vládnutí. Na základě výsledků této analýzy budou zhodnoceny současné možnosti opětovného sociálního začlenění bezdomovců do české společnosti. Práce si zároveň klade za cíl ověřit identifikaci publikovaných příčin vzniku bezdomovectví u vybrané skupiny českých bezdomovců. V empirické části je použita kombinace kvalitativních metod výzkumu (polostrukturované rozhovory s bezdomovci) a komparativní analýzy formulovaných cílů politik sociálního začleňování v evropském víceúrovňovém systému vládnutí. Na základě provedeného výzkumu bylo zjištěno, že problém efektivity sociální integrace v České republice je determinován zejména nadměrnou obecností formulovaných cílů na národní úrovni. Následkem toho se příliš nedaří stanovené cíle implementovat na regionálních a lokálních úrovních vládnutí. Z rozhovorů vyplývá, že bezdomovci vnímají jako jedinou cestu k opětovné sociální integraci získání vlastního bydlení, případně trvalého zaměstnání, potýkají se však s finanční nedostupností nájemních bytů. Možným řešením je vytvoření uceleného legislativního rámce, který by přispěl k rozvoji sociální ekonomiky v České republice a umožnil tak osobám v tíživé životní situaci využívat sociálního bydlení a chráněného pracovního trhu.

Abstract

The phenomenon of social exclusion and homelessness has been gradually coming to the forefront of interest in the Czech Republic in connection with the economic and political transformations that occurred after 1989. One problem is the insufficient effectiveness of social integration policies, predominated by only isolated solutions for the most blatant consequences. The aim of this work is to compare and evaluate selected social integration policy documents within the framework of the European multilevel system of government. The current possibilities for the social reintegration of homeless people into Czech society will be assessed on the basis of the results of this analysis. This work also attempts to validate published causes of homelessness for a selected group of homeless Czech people. In the empirical part a combination of qualitative research methods is used (semi-structured interviews with homeless people) together with a comparative analysis of the formulated goals of the social integration policies within the framework of the European multilevel system of government. Through this research it was found that the problem of the effectiveness of social integration in the Czech Republic is determined in particular by the excessive generality of the formulated goals at national level. One consequence of this is a relative lack of success in implementing the stipulated goals at regional and local levels of government. The interviews show that the homeless people consider that the only way back to social integration is through acquiring their own housing and potentially permanent employment; however, the unaffordability of rented apartments works as a barrier. One possible solution is the creation of a coherent legislative framework that would contribute towards the development of a social economy in the Czech Republic and would thus enable persons in difficult circumstances to make use of social accommodation and a protected job market.

Klíčová slova

Bezdomovectví, příčiny bezdomovectví, sociální služby, programy integrace, sociální začlenění bezdomovců, diskurs cílů politik sociálního začlenění, lidská práva

Keywords

Homelessness, causes of homelessness, social services, integration programs, social inclusion of homeless people, the discourse of the policy objectives of social inclusion, human rights

Rozsah práce: 116 645 znaků včetně mezer

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 19. 5. 2011 Veronika Košťálová

Poděkování

Ráda bych tímto upřímně poděkovala MUDr. Petru Hávovi, CSc. za odborné vedení práce, trpělivost, vstřícnost a podnětné připomínky.

Zároveň děkuji paní Bc. Kateřině Vavrušové, vedoucí azylového domu pro ženy ve Vršovicích o. s. Naděje, za ochotu pří zprostředkování rozhovorů s rezidentkami domu. Děkuji také všem respondentkám za jejich otevřenost a čas, který mi věnovaly.

Institut sociologických studií
Projekt bakalářské práce

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

Projekt bakalářské práce

Možnosti integrace bezdomovců do české společnosti

Srovnávací analýza diskutovaných a formulovaných cílů politiky sociálního začlenění

(předpokládaný název)

Studentka: Veronika Košťálová

Vedoucí práce: MUDr. Petr Háva, CSc.

V Praze dne 28. 3. 2011

1. Úvod

Po roce 1989 se v české společnosti dostává do popředí zájmu problém sociální segregace a vyloučení, tedy moderní podoba chudoby. Ekonomická a politická transformace s sebou přinesla také mnoho negativních změn, někteří lidé nebyli připraveni na změnu životního stylu v tomto rozsahu. Adaptabilita totiž souvisí mimo jiné například s věkem, vzděláním a zdravotním stavem, někteří slabší jedinci se tak mohou pod vlivem společenských událostí a změn ocitnout v nouzi nebo v extrémních případech na pokraji společenského vyloučení. Česká veřejnost se k problematice bezdomovectví stále staví spíše negativně a to zejména z důvodu přesvědčení, že je bezdomovectví individuální volbou. Jak dokazují mnohé výzkumy (provedené například občanským sdružením Naděje v roce 1996), v českém prostředí převládá názor, že se jedná o osoby, které odmítají pracovat a nevyvíjí dostatečné úsilí. [1]

Nahlížení na fenomén bezdomovectví se ve světě v průběhu posledních desetiletí proměnilo. V USA byl dříve za typického bezdomovce považován bílý muž alkoholik ze střední věkové třídy, který se pohyboval mezi městy jako tulák. K pochopení bezdomovectví a následnému vytvoření programu sociální pomoci je třeba jasné definice, kterou má dnes mnoho států ukotvenou ve svém právním řádu, jednotlivé formulace se však mohou lišit. [2] Podle jedné z definic mohou být lidé bez domova rozděleni do tří skupin – chroničtí bezdomovci (bez trvalého přístřeší, nejviditelnější skupina ve společnosti), deinstitucionalizovaní (tento jev lze vysvětlit jako obecné ztížení podmínek a administrace pro dosažení pomoci) nebo dočasní bezdomovci. Právě zmiňovaná deinstitucionalizace je považována za jeden z klíčových jevů vedoucích k vysokému počtu bezdomovců v USA. [3]

Na rozdíl od České republiky zaujímá společnost v některých jiných státech k bezdomovcům zaujímá postoj. Například v USA došlo během 80. let minulého století k určitému posunu. V důsledku ekonomické recese se totiž mnoho lidí ocitlo na ulici. Tato skupina byla označena jako „noví“ bezdomovci a i když „staří“ bezdomovci byli stále obviňováni z odmítavého postoje k pracovní morálce a odpovědnosti, „noví“

[1] Hradeský 1996: 9-12, 21-25
[2] Hombs 2001: 147-148
[3] Evans, Forsyth 2004: 479-505

bezdomovci v lidech budili spíše soucit, protože v jejich očích neuspěli ve znevýhodněné v situaci. [4]

Některé státy mají národní a případně i regionální programy a strategie pro boj proti bezdomovectví. Mezi nimi vedle USA například také Polsko, Velká Británie nebo Kanada. Společným rysem těchto programů je jejich komplexnost a důraz na prevenci, více než na řešení pozdějších následků problematiky bezdomovectví. Jmenované státy se s různou mírou úspěšnosti pokoušejí dosáhnout vytyčených cílů (v případě USA potření chronického bezdomovectví do pěti let, zvýšení prevence u seniorů, rodin a dětí v průběhu deseti let a nakročení směrem k překonání všech typů bezdomovectví napříč sociálními skupinami). [5]

V České republice se problematikou bezdomovectví zabývá například Národní akční plán Ministerstva práce a sociálních věcí, postrádá však komplexní rámec. Obdobný dokument vydal i Magistrát hlavního města Prahy, ten je ovšem zaměřen zejména na řešení a mírnění následků bezdomovectví. Je tedy třeba zvýšit efektivitu komunikace mezi jednotlivými aktéry tvorby sociálních politik a zaměřit pozornost více na prevenci.

2. Vymezení výzkumného problému

V České republice se příliš nedaří sociálně vyloučené osoby integrovat do společnosti (Sirovátka, Rákoczyová 2007 a další). Počet bezdomovců v ČR je podobně jako v zahraničí kolem 1% populace, což představuje asi 100 000 lidí. Tato skupina osob s sebou nese řadu rizik (TBC, drogy, HIV a jiné infekce, kriminalitu, atd.), Česká republika také není příliš aktivní v řešení tohoto problému cestou integrace, u většiny případů převažuje pouze izolované řešení těch nejkřiklavějších následků, na rozdíl od zahraničí, kde jsou cíle integrace více ambiciózní. To, že je Česká republika pasivní, lze doložit z formulace politických cílů na národní úrovni a v hlavním městě Praze v porovnání se zahraničím (např. FEANTSA, EU, Rada Evropy, Lisabonská strategie 2000 - 2010 a v jejím rámci Národní programy reforem a jejich hodnocení).

[4] Hoch, Clayton 1989

[5] *Opening Doors*: *Federal strategic plan to prevent and end homelessness* [online]: United States Interagency Council on Homelessness, 2010 [cit. 2011-03-02]. Dostupné z WWW: <http://www.feantsa.org/files/freshstart/National_Strategies/OpeningDoors_2010_FSPPreventEndHomeless.pdf>.

3. Cíle bakalářské práce

Cílem práce je (1) srovnat a vyhodnotit cíle politik integrace bezdomovců v současné české společnosti (MPSV - Národní akční plán, Město Praha), srovnání je na mezinárodní úrovni (FEANTSA, EU, Rada Evropy).

(2) Zhodnotit současné možnosti opětovného sociálního začlenění bezdomovců do společnosti na lokální úrovni v rámci činnosti občanského sdružení Naděje v Praze (na jak dlouho, tj. jaké části bezdomovců se daří dlouhodobě navrátit do společnosti, kolik jen krátkodobě a kolik vůbec?).

(3) Ověřit identifikaci publikovaných příčin vzniku bezdomovectví u vybrané skupiny českých bezdomovců (konkrétně žen, další charakteristiky, jako například typy bezdomovectví, délka trvání, věk a vzdělání nejsou brány jako kritéria výběru).

4. Výzkumné otázky

1) Jaké cíle jsou v oblasti sociálního začlenění bezdomovců definovány v ČR na národní úrovni a na úrovni pražské pobočky o. s. Naděje v porovnání s diskursem cílů EU v rámci Lisabonské strategie 2000-2010?
2) Jak hodnotí dotazované bezdomovkyně činnost pražské pobočky o. s. Naděje z hlediska možností jejich sociálního začlenění?
3) Do jaké míry pokrývají služby poskytované pražskou pobočkou o. s. Naděje potřeby bezdomovců (z pohledu žen bez domova)?
4) Znají vybrané respondentky někoho, komu se podařilo začlenit zpět do společnosti?
5) Co by podle vybraných bezdomovkyň pomohlo k jejich opětovnému začlenění do společnosti nejvíce?
6) Jak se vybrané bezdomovkyně do programu sociální pomoci o. s. Naděje v Praze dostaly, jaké byly příčiny vzniku jejich situace bezdomovectví?

5. Teoretická východiska (přehled současných poznatků o problému bezdomovectví)

Právní definice bezdomovectví se v různých státech liší. Obecně se za bezdomovce považují lidé bez trvalého bydliště přebývající například v azylových domech nebo ubytovnách, v nejhorších případech i venku na ulici. Podle definice OSN z roku 1940 se člověk stává bezdomovcem, pokud „nevlastní žádnou obyvatelnou nemovitost, nájemné či hypotéka převyšuje 72% jeho měsíčního příjmu, nebo příjmy pro pokrytí nájemného nejsou stabilní.“ [6] Federální definice bezdomovectví v USA označuje pojmem bezdomovec člověka, který „postrádá trvalé, pravidelné a přiměřené bydliště“ [7]. Ve Velké Británii je za bezdomovce považována taková osoba, která „nemá na území státu ani jinde zajištěné trvalé ubytování, je ohrožena bezdomovectvím po dobu dalších 28 dní, nemá přiměřené bydliště nebo nemůže zabezpečit vstup do svého bydliště.“ [8] FEANTSA vytvořila typologii bezdomovectví (ETHOS), která vychází ze tří oblastí chápání domova. Jednotlivé koncepční kategorie odlišují osoby „bez střechy“ (žijí na ulici), „bez bytu“ (s místem na spaní v dočasných ubytovnách nebo pod přístřeším), „s nejistým bydlením“ (hrozící soudní vystěhování, nejisté ubytování) a „s nevyhovujícím bydlením“ (v karavanech, přeplněných prostorech).[9]

Podle Hradeckého můžeme identifikovat dvě skupiny faktorů, které ovlivňují vznik bezdomovectví. První z nich jsou faktory objektivní (vnější), tedy pod vlivem politiky daného státu (například dodržování lidských práv, začleňování mládeže do trhu práce, boj s nezaměstnaností, zabezpečení ve stáří a v nemoci, rovnost mužů a žen, problémy menšin atd.). Druhou skupinou jsou faktory subjektivní (vnitřní), sem patří čtyři základní podskupiny faktorů: materiální, vztahové, osobní a institucionální. [Hradecký 1996, str. 33-35]

S problematikou bezdomovectví úzce souvisí koncept sociálního vyloučení (Social exclusion). Sociální vyloučení se nejčastěji dělí na tři dimenze: sociální v užším

[6] Homelessness#United Nations definition. In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 4. 2. 2001, last modified on 11. 5. 2011 [cit. 2011-03-12]. Dostupné z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Homelessness#United_Nations_definition>.
[7] *U. S. Department of Housing and Urban Development* [online]. 2010 [cit. 2011-03-12]. Federal Definition of Homeless. Dostupné z WWW: <http://portal.hud.gov/hudportal/HUD?src=/topics/homelessness/definition>.
[8] *Homelessness* [online]. 2009 [cit. 2011-03-12]. Homelessness Glossary: Define Homenessness. Dostupné z WWW: <http://www.homeless.org.au/glossary.htm>.

smyslu (brání sdílet společenské statusy a instituce), ekonomickou (zdroj chudoby a vyloučení ze životního standardu) a kulturní (odepření participace na kultuře společnosti a sdílení kulturního kapitálu). Jedná se tedy o omezení (nebo úplné znemožnění) přístupu ke zdrojům, podle některých sociologů ale také o vyloučení ze společensky sdíleného morálního řádu. Jindy je sociální exkluze definována jako opak inkluze, tedy jako proces, který působí proti společenské soudržnosti. [10]

Lidé bez domova často čelí porušování několika základních lidských práv, deklarovaných v Listině základních práv a svobod. Mezi nimi zejména právo na dostatečnou životní úroveň, právo na osobní svobodu a bezpečnost, právo na vzdělání nebo právo na sociální zabezpečení. [Listina základních práv a svobod]

Evropská rada loni přijala novou Evropskou strategii 2020, která definuje pět hlavních cílů týkajících se podpory zaměstnanosti, zlepšení podmínek pro inovace, výzkum a vývoj, změn klimatu a energetických cílů, zlepšení úrovně vzdělávání a podpory sociálního začlenění, zejména prostřednictvím snižování chudoby. Pro dosažení posledního zmiňovaného cíle budou státy usilovat o zmenšení počtu osob, které jsou ohroženy sociálním vyloučením, nejméně o 20 milionů. [11] FEANTSA ve své reakci na tuto strategii zdůrazňuje pokrok v chápání závažnosti problému bezdomovectví na úrovní tvůrců sociálních politik EU. Zároveň se vyslovuje pro vytvoření Evropské strategie proti bezdomovectví jako součásti Evropské platformy boje proti chudobě. [12]

Fenomén bezdomovectví však může být ovlivněn v každém regionu odlišnými podmínkami a charakteristikami, zastřešující sociální politika ze strany Evropské unie je nemusí zohledňovat. Z toho důvodu je podle Fitzpatrick vhodnější problematiku řešit spíše na lokální úrovni prostřednictvím nástrojů regionálních sociálních politik daného státu. [13] V posledních letech se zvýšil počet takových národních a lokálních plánů a

---

[9] FEANTSA. *European Federation of National Organisations working with the Homeless* [online]. 2008 [cit. 2011-05-05]. ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion. Dostupné z WWW: <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?page=484>.

[10] Mareš 2000: 285-297

[11] FEANTSA. *European Federation of National Organisations working with the Homeless* [online]. 2010 [cit. 2011-05-04]. European Platform against Poverty and the adoption of a EU poverty target for 2020. Dostupné z WWW: <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=1114>.

[12] FEANTSA. Europe 2020 : Time for an EU Homelessness Strategy: FEANTSA response to the Europe 2020 strategy. 2010. 6 s. Dostupný také z WWW: <http://feantsa.horus.be/files/freshstart/EU_Docs/Social_Inclusion/2010/23062010_feantsa_europe2020_en.pdf>.

[13] Fitzpatrick 1998

strategií pro boj proti bezdomovectví v rámci jednotlivých států, mezi nimi je např. i USA, Polsko, Velká Británie nebo Irsko.

6. Metody výzkumu

Ve výzkumném plánu (Flick 2004, str. 147 - 148) volím retrospektivní přístup výzkumu. Situaci vybraných bezdomovkyň budu zkoumat z hlediska možností a výsledků jejich opětovného sociálního začlenění v rámci diskutovaných a formulovaných cílů národní politiky sociálního začlenění. Zároveň budu sledovat jejich přenos na úroveň vybrané organizace o. s. Naděje v Praze.

Metodickým přístupem k této části je srovnávací analýza diskutovaných a formulovaných cílů politiky sociálního začlenění na národní úrovni (Národní akční plán MPSV, Akční plán Magistrátu hlavního města Prahy, poslání a cíle o. s. Naděje) v porovnání s dokumenty Lisabonské strategie, zaměřenými na cíle sociálního začlenění bezdomovců. Pro srovnávací výzkum diskuse cílů politiky sociálního začlenění je využita metoda diskursivní analýzy dat z vybraných dokumentů politické praxe (Jorgensen, Phillips 2002).

Kritérii (hodnotovými východisky) pro hodnocení cílů politik zkoumaných v této práci jsou vybrané dokumenty z oblasti lidských práv na úrovni OSN, Rady Evropy a EU (Lisabonská smlouva 2010). V České republice jde o dokumenty vymezující Ústavní pořádek ČR. Dalším uvažovaným normativním přístupem je využití výsledků Metody otevřené koordinace (Open Metod of Coordination), která byla použita v rámci Lisabonské strategie 2000-2010.

Výsledky politiky sociálního začlenění bezdomovců v České republice jsou zkoumány cestou hloubkových rozhovorů (Hendl 2008, str. 164, kapitola 6.1) s vybranou skupinou 5 až 10 bezdomovkyň. Rozhovory jsou zároveň využity pro získání dalších informací o příčinách vzniku bezdomovectví žen v současné české společnosti a budou porovnány s již publikovanými výsledky v českých podmínkách.

7. Zdroje dat

V práci použiji dokumenty Lisabonské strategie 2000 – 2010 a související Národní programy, dále se zaměřím na akční plány na úrovni MPSV (Národní akční plán sociálního začleňování) a Magistrátu hlavního města Prahy (Akční plán problematiky bezdomovectví pro období 2010 až 2013). Dalším zdrojem informací budou například výzkumy VUPSV na téma sociálního vyloučení, nebo výroční zprávy o situaci bezdomovectví v České republice, konkrétně například zpráva z ledna 2010 s názvem „Mapování skupin obyvatel akutně ohrožených sociálním vyloučením ve vybraných čtyřech krajích (v Praze, Středočeském kraji, Jihomoravském kraji a Moravskoslezském kraji) v souvislosti s nedostupností bydlení“. Dále zpracuji programové dokumenty a výroční zprávy o. s. Naděje, které jsou volně přístupné veřejnosti. Alternativním zdrojem informací potom budou rozhovory se samotnými klientkami občanského sdružení Naděje.

8. Základní literatura

Barták, M.: Zdravotní stav populace bezdomovců v ČR a jeho determinanty I., Institut zdravotní politiky a ekonomiky, Kostelec nad Černými lesy, 2004.

Denzin, N. K., Lincoln, Y.: The Sage Handbook of Qualitative Research, Thousands Oaks, 2005

Dittrich, LO; Háva, P. Determinants of health among homeless population in the Czech Republic. *Central European Journal of Public Health.* 2009 Dec;17, 4, s. 175-178.

Dobiášová, T. Bezdomovství a práce s lidmi bez přístřeší v Praze. Praha, 2007. 67 s. Bakalářská práce. ETF UK.

Evans, R. D., & Forsyth, C. J. (2004). Risk factors, endurance of victimization, and survival strategies: The impact of the structural location of men and women on their experiences within homeless milieus. Sociological Spectrum, 24, s. 479-505.

Fitzpatrick, Suzanne. Homelessness in the European Union. In Kleinman, Mark, et al. *European Integration and housing Policy*. London: MPG Books Ltd., 1998. s. 309

Flick, Uwe; Kardoff, Ernst; Steinke, Ines. *A Companion to Qualitative Research*. London: SAGE Publications, 2004. 432 s.

Hendl, J.: Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a a plikace, nakl. Portál, Praha, 2008.

Hladikova, Aftab; Hradecky, Ilja. Homelessness in the Czech Republic. *Journal of Social Issues*. September 2007, volume 63, Issue 3, s. 607–622.

Hoch, CH., Clayton, R.A.: New Homeless and Old: Community and the Skid Row Hotel. Philadelphia, Temple University Press 1989.

Hombs, Mary Ellen.American Homelessness: A reference handbook. Santa Barbara: ABC-CLIO, Inc., 2001. 299 s. ISBN 1-57607-247-9.

Hradecký, I. a kol.: Definice a typologie bezdomovectví. nakl. Naděje, Praha, 2007

Hradecky, Ilja. Building Capacity of Homeless Services in the Czech Republic. *European Journal of Homelessness*. December 2008, volume 2, s. 177-190.

Hradečtí V. a I. Bezdomovství: extrémní vyloučení, nakl. Naděje, Praha, 1996.

Jorgensen, Marianne; Phillips, Louise. Discourse Analysis as Theory and Method. London: SAGE Publications, 2002. 229 s.

Mareš, Petr. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. 2000, 36, 3, s. 285-297

Punch, Keith F.: Úspěšný návrh výzkumu, nakl. Portál, Praha, 2008.

Sirovátka, Tomáš; Rákoczyová, Miroslava. *The Strategy of Social Inclusion in the Czech Republic : Paper to be presented at the ESPAnet conference, Vienna, Sept. 20-21, 2007*. Masaryk University and Research Institute of Labour and Social Affairs, 2007. 32 s.

Zachová, P. *Hledají naději v Naději*. Praha, 2008. 95 s. Bakalářská práce. FSV UK.

Obsah

ÚVOD ... **2**

1. CÍLE PRÁCE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY ... **4**

2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA ... **5**

2.1 LIDSKÁ PRÁVA A ZÁKONY TÝKAJÍCÍ SE BEZDOMOVECTVÍ ... 7
2.2 CHUDOBA ... 9
2.3 STIGMATIZACE ... 11
2.4 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ ... 11
2.4 TRANSFORMACE TRHU PRÁCE POD VLIVEM NEOLIBERALISMU ... 13

3. AGENDA POLITIK SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ ČR A EU ... **15**

3.1 EVROPSKÁ UNIE ... 15
3.1.1 Hlavní priority politiky sociálního začleňování EU ... *18*
3.2 ČESKÁ REPUBLIKA ... 20
3.2.1 Programy pro sociální začlenění na úrovni ČR ... *23*
3.2.2 Akční plán Magistrátu hlavního města Prahy ... *27*
3.2.3 Integrační program a poslání o. s. Naděje ... *29*

4. METODICKÝ PŘÍSTUP ... **31**

4.1 KOMPARATIVNÍ ANALÝZA CÍLŮ POLITIKY SOCIÁLNÍHO ZAČLENĚNÍ ... 31
4.2 POLOSTRUKTUROVANÉ ROZHOVORY ... 32

5. EMPIRICKÁ ČÁST ... **35**

5.1. SROVNÁNÍ CÍLŮ POLITIK SOCIÁLNÍHO ZAČLENĚNÍ V EVROPSKÉM VÍCEÚROVŇOVÉM SYSTÉMU VLÁDNUTÍ ... 35
5.1.1 Evropská unie ... *37*
5.1.2 Česká republika ... *39*
5.1.3 Magistrát hlavního města Prahy ... *42*
5.1.4 Občanské sdružení Naděje ... *43*
5.1.5 Shrnutí ... *44*
5.2. REALITA SOCIÁLNÍ INTEGRACE BEZDOMOVCŮ V ČR ... 47
5.2.1 Helena ... *48*
5.2.2 Anna ... *50*
5.2.3 Vanda ... *52*
5.2.4 Karolína ... *55*
5.2.5 Shrnutí rozhovorů ... *57*
5.3. OVĚŘENÍ PUBLIKOVANÝCH PŘÍČIN BEZDOMOVECTVÍ U ŽEN ... 58

6. ZÁVĚRY ... **62**

SUMMARY ... **64**

POUŽITÁ LITERATURA ... **65**

SEZNAM PŘÍLOH ... **72**

PŘÍLOHY ... **73**

Úvod

Po roce 1989 se v české společnosti dostává do popředí zájmu problém sociálního vyloučení a segregace, tedy moderní podoba chudoby. Ekonomická a politická transformace s sebou přinesla také mnoho negativních změn a někteří lidé nebyli připraveni na změnu životního stylu v tomto rozsahu. Adaptabilita totiž souvisí mimo jiné například s věkem, vzděláním a zdravotním stavem. Někteří slabší jedinci se tak mohou pod vlivem společenských událostí a změn ocitnout v nouzi nebo v extrémních případech na pokraji společenského vyloučení. Česká veřejnost se k problematice bezdomovectví stále staví spíše negativně a to zejména z důvodu přesvědčení, že je bezdomovectví individuální volbou. Jak dokazují mnohé výzkumy (provedené například o.s. Naděje v roce 1996), v českém prostředí převládá názor, že se jedná o osoby, které odmítají pracovat a nevyvíjí dostatečné úsilí. [14]

Na rozdíl od České republiky zaujímá společnost v některých jiných státech k bezdomovcům vstřícnější postoj. Například v USA došlo během 80. let minulého století k určitému posunu. V důsledku ekonomické recese se totiž mnoho lidí ocitlo na ulici. Tato skupina byla označena jako „noví“ bezdomovci a i když „staří“ bezdomovci byli stále obviňováni z odmítavého postoje k pracovní morálce a odpovědnosti, „noví“ bezdomovci v lidech budili spíše soucit, protože v jejich očích neuspěli ve znevýhodněné v situaci. [15]

Nahlížení na fenomén bezdomovectví se ve světě v průběhu posledních desetiletí proměnilo. V USA byl například dříve za typického bezdomovce považován bílý muž alkoholik ze střední věkové třídy, který se pohyboval mezi městy jako tulák. K pochopení bezdomovectví a následnému vytvoření programu sociální pomoci je třeba jasné definice, kterou má dnes mnoho států ukotvenou ve svém právním řádu, jednotlivé formulace se však mohou lišit. [16] Podle jedné z definic mohou být lidé bez domova rozděleni do tří skupin – chroničtí bezdomovci (bez trvalého přístřeší, nejviditelnější skupina ve společnosti), deinstitucionalizovaní (tento jev lze vysvětlit jako obecné ztížení podmínek a administrace pro dosažení pomoci) nebo dočasní bezdomovci. Právě

[14] Hradecký 1996: 9-12, 21-25
[15] Hoch, Clayton 1989
[16] Hombs 2001: 147-148

zmiňovaná deinstitucionalizace je považována za jeden z klíčových jevů vedoucích k vysokému počtu bezdomovců v USA. [17]

Některé státy mají národní a případně i regionální programy a strategie pro boj proti bezdomovectví. Mezi nimi vedle USA například také Polsko, Irsko, Velká Británie nebo Kanada. Společným rysem těchto programů je jejich komplexnost a důraz na prevenci, více než na řešení pozdějších následků problematiky bezdomovectví. Jmenované státy se s různou mírou úspěšnosti pokoušejí dosáhnout vytyčených cílů.

Evropská unie se dlouhodobě pokouší prosazovat politiku sociálního začleňování. V roce 2000 byla přijata Lisabonská strategie, jejímž cílem je mimo jiné vytvoření aktivní politiky zaměstnanosti s lepšími pracovními příležitostmi a modernizace evropského sociálního modelu, díky čemuž by se v budoucnu výrazně omezila sociální exkluze. [18]

V naší zemi se problematikou bezdomovectví zabývá například Národní akční plán MPSV, postrádá však komplexní rámec. Obdobný dokument vydal i Magistrát hlavního města Prahy, ten je ovšem zaměřen zejména na řešení a mírnění následků bezdomovectví. Je tedy třeba zvýšit efektivitu komunikace mezi jednotlivými aktéry tvorby sociálních politik a zaměřit pozornost více na prevenci.

Jak již bylo řečeno, v České republice se příliš nedaří sociálně vyloučené osoby integrovat do společnosti [19]. Počet bezdomovců v ČR je přitom podobně jako v zahraničí kolem 1% populace, což představuje asi 100 000 lidí. Tato skupina osob s sebou nese řadu rizik, jako například tuberkulózu, drogy, HIV a jiné infekce, kriminalitu a tak dále. Česká republika není příliš aktivní v řešení tohoto problému cestou integrace, ve většině případů převažuje pouze izolované řešení těch nejkřiklavějších následků, na rozdíl od zahraničí, kde jsou cíle integrace více ambiciózní. To, že je Česká republika pasivní, lze doložit z formulace politických cílů na národní úrovni a v hlavním městě Praze v porovnání se zahraničím. [20]

[17] Evans, Forsyth 2004: 479-505
[18] URBAN, Luděk. *Evropská unie v České republice* [online]. 2005 [cit. 2011-05-01]. Lisabonská strategie. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/abc/policies/art2377_cs.htm>.
[19] Sirovátka, Rákoczyová 2007: 26-29
[20] např. FEANTSA, EU, Rada Evropy, Lisabonská strategie 2000 - 2010 a v jejím rámci Národní programy reforem, jejich hodnocení

1. Cíle práce a výzkumné otázky

Cílem práce je:

(1) Srovnat a vyhodnotit cíle politik integrace bezdomovců v současné české společnosti (MPSV - Národní akční plán, Město Praha), srovnání je na mezinárodní úrovni (EU, Rada Evropy).

(2) Zhodnotit současné možnosti opětovného sociálního začlenění bezdomovců do společnosti na lokální úrovni v rámci činnosti občanského sdružení Naděje v Praze (na jak dlouho, tj. jaké části bezdomovců se daří dlouhodobě navrátit do společnosti, kolik jen krátkodobě a kolik vůbec?).

(3) Ověřit identifikaci publikovaných příčin vzniku bezdomovectví u vybrané skupiny českých bezdomovců (konkrétně žen, další charakteristiky nejsou brány jako kritéria výběru, mezi nimi například: typy bezdomovectví, délka trvání, věk, vzdělání).

Výzkumné otázky jsou formulovány následovně:

1. Jaké cíle jsou v oblasti sociálního začlenění bezdomovců definovány v ČR na národní úrovni a na úrovni pražské pobočky o. s. Naděje v porovnání s cíly EU v rámci Lisabonské strategie 2000-2010?

2. Jak hodnotí dotazované bezdomovkyně činnost pražské pobočky o. s. Naděje z hlediska možností jejich sociálního začlenění?

3. Do jaké míry pokrývají služby poskytované pražskou pobočkou o. s. Naděje potřeby bezdomovců (z pohledu žen bez domova)?

4. Znají vybrané respondentky někoho, komu se podařilo začlenit zpět do společnosti?

5. Co by podle vybraných bezdomovkyň pomohlo k jejich opětovnému začlenění do společnosti nejvíce?

6. Jak se vybrané bezdomovkyně do programu sociální pomoci o. s. Naděje v Praze dostaly, jaké byly příčiny vzniku jejich situace bezdomovectví?

2. Teoretická východiska

Následující kapitola je věnována přehledu poznatků o příčinách problému neefektivní sociální integrace bezdomovců a vyloučených osob v ČR a v zahraničí. Jednotlivé podkapitoly jsou graficky přehledně znázorněny v kognitivní mapě (viz další strana).

Mapa naznačuje vliv několika faktorů, jež jsou vzaty v úvahu, včetně jejich současného působení. Prvním z nich jsou lidská práva, která sama o sobě existenci problematiky bezdomovectví prakticky vylučují. Pozornost je tedy věnována některým základním článkům a zároveň související legislativě z oblasti sociální péče v České republice. Další část se věnuje konceptu chudoby, sociálního vyloučení a s ním spojené stigmatizaci, které jsou osoby bez domova velmi často vystavovány. Tato skutečnost bývá významnou překážkou v cestě k sociální inkluzi. Třetí oddíl zachycuje transformaci českého trhu práce po roce 1989 a vliv neoliberalistické teorie, zároveň se zabývá sociální ekonomikou.

Zbývajícím dvěma tématům se věnuji v další části práce (viz kapitola 3). První popisuje agendu politik Evropské unie a České republiky v oblasti sociálního začleňování se zaměřením na historický vývoj. Pozornost je věnována hlavním koncepcím sociálních politik a konkrétním nástrojům k dosažení vytyčených cílů. S touto kapitolou souvisí i poslední z popisovaných faktorů, tedy konkrétní programy a opatření v oblasti sociálního začlenění v České republice. Důraz je kladen především na implementaci politik a strategií souvisejících s bezdomovectvím, jejich hodnocení se budu věnovat v empirické části.

Neřešený problém bezdomovectví a sociální exkluze má důsledky nejen pro bezdomovce samotné, ale také pro celou společnost. Vyloučené osoby se následkem jejich nepříznivé životní situace často stávají oběťmi diskriminace a to jak v oblasti právní, tak například v dostupnosti zdravotní péče. Zároveň se musí potýkat s chudobou, což vede k mnoha dalším následkům. Pod vlivem působení všech zmiňovaných faktorů se sociální propast ještě prohlubuje a fakticky bez vnější komplexní pomoci znemožňuje integraci do společnosti. V celospolečenském měřítku má neřešená problematika bezdomovectví v první řadě ekonomické a sociální důsledky, neopomenutelná jsou ale například také zdravotní rizika (infekce, AIDS atd.).

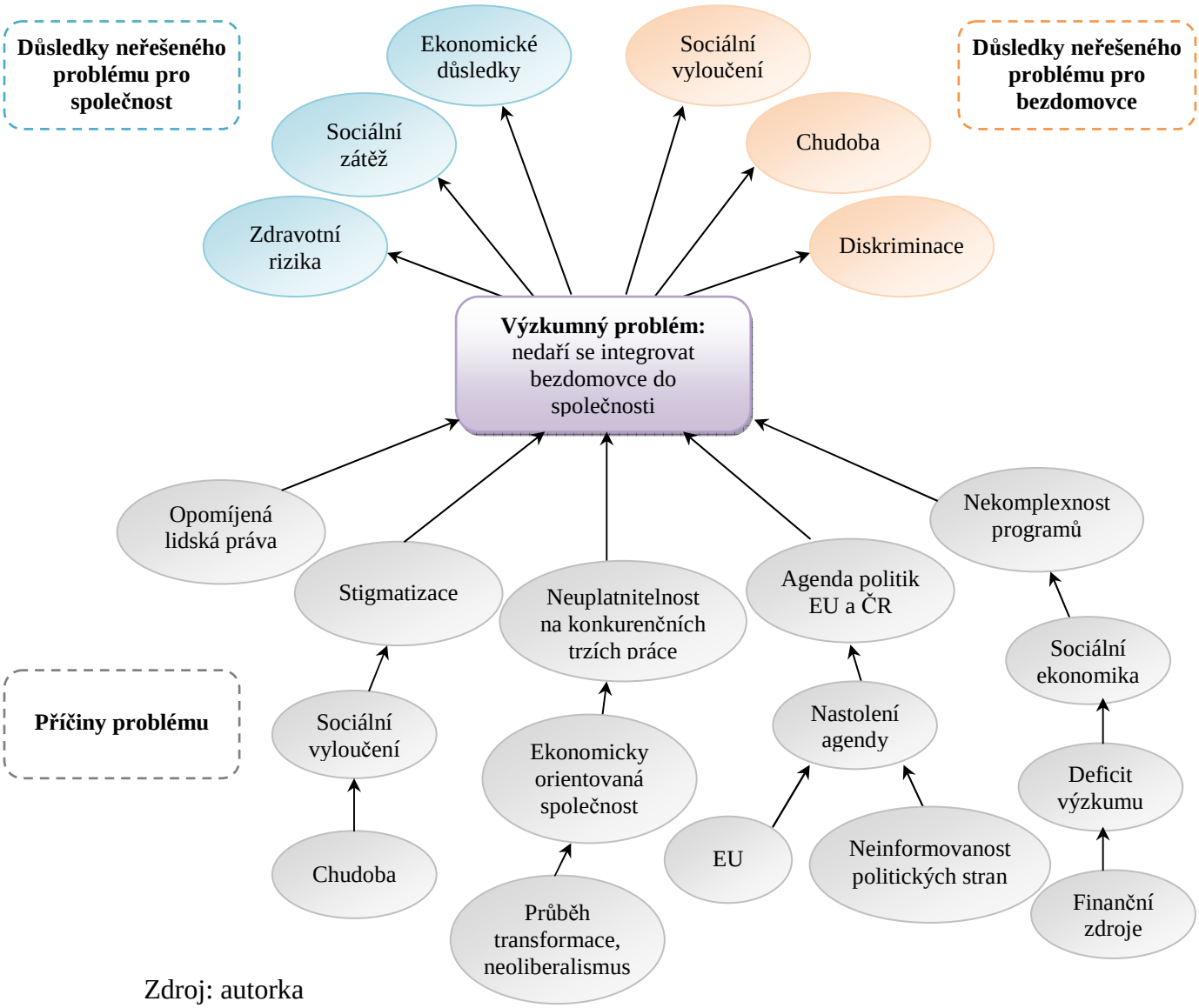

Zdroj: autorka

Právní definice bezdomovectví se v různých státech liší. Obecně se za bezdomovce považují lidé bez trvalého bydliště přebývající například v azylových domech nebo ubytovnách, v nejhorších případech i venku na ulici. Podle definice OSN se člověk stává bezdomovcem, pokud nevlastní žádnou obyvatelnou nemovitost, žije na ulici nebo v útulku, nebo nemá přístup k ubytování, které by splňovalo základní kritéria nezbytná pro zdraví a společenský rozvoj. [21] Federální definice bezdomovectví v USA označuje pojmem bezdomovec člověka, který „postrádá trvalé, pravidelné a přiměřené

[21] Casavant in Begin 1999: 5-6

bydliště“ [22]. Ve Velké Británii je za bezdomovce považována taková osoba, která „nemá na území státu ani jinde zajištěné trvalé ubytování, je ohrožena bezdomovectvím po dobu dalších 28 dní, nemá přiměřené bydliště nebo nemůže zabezpečit vstup do svého bydliště.“ [23] FEANTSA vytvořila typologii bezdomovectví (ETHOS), která vychází ze tří oblastí chápání domova (viz příloha č. 1). Jednotlivé koncepční kategorie odlišují osoby „bez střechy“ (žijí na ulici), „bez bytu“ (s místem na spaní v dočasných ubytovnách nebo pod přístřeším), „s nejistým bydlením“ (hrozící soudní vystěhování, nejisté ubytování) a „s nevyhovujícím bydlením“ (v karavanech, přeplněných prostorech).[24]

2.1 Lidská práva a zákony týkající se bezdomovectví

Listina základních lidských práv a svobod zaručuje mimo jiné všem občanům právo na pomoc v nouzi pro zajištění základních životních podmínek, či právo na práci a podporu v nezaměstnanosti. Zároveň deklaruje všeobecné právo občanů na životní úroveň umožňující život ve zdraví a blahobytu. [25] Podle těchto definic by se bezdomovectví jako společenský problém prakticky nemělo vyskytovat. Samotná jeho existence ohrožuje dodržování některých práv, které jsou deklarovány v Listině základních lidských práv a svobod, mezi nimi například právo na ochranu zdraví a na ochranu lidské důstojnosti a cti. Žádný zákon ani Ústava České republiky však nezaručuje právo na bydlení.

V minulosti na našem území s bezdomovectvím (případně chudobou) souviselo tzv. Domovské právo, které definoval Domovský zákon z roku 1863. Dle jeho definice byla každá osoba občanem některé obce, zákon dále uváděl podmínky, na jejichž základě mohl jedinec získat nárok na domovskou příslušnost k obci. Přímo se domovské právo udělovalo například na základě dlouhodobého pobytu, nepřímo potom uzavřením sňatku či narozením dětí. Další chudinská opatření byla vázána na neschopnost výdělku,

[22] *U. S. Department of Housing and Urban Development* [online]. 2010 [cit. 2011-05-05]. Federal Definition of Homeless. Dostupné z WWW: <http://portal.hud.gov/hudportal/HUD?src=/topics/homelessness/definition>.
[23] *Homelessness* [online]. 2009 [cit. 2011-05-05]. Homelessness Glossary: Define Homenessness. Dostupné z WWW: <http://www.homeless.org.au/glossary.htm>.
[24] FEANTSA. *European Federation of National Organisations working with the Homeless* [online]. 2008 [cit. 2011-05-05]. ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion. Dostupné z WWW: <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?page=484>.
[25] Listina základních lidských práv a svobod, Článek 30

prokázanou chudobu a nedostatek osob, které byly občanským zákoníkem zavázány k zaopatření chudého. Domovský zákon byl zrušen až v roce 1948. [26]

Bezdomovectví není v právním řádu České republiky přímo definováno, vztahuje se k němu však několik zákonů z oblasti sociální péče: [27]

Zákon o sociálních službách

V první řadě se jedná o zákon č. 206/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Zákon dělí sociální služby na tři kategorie – služby sociální péče, sociální poradenství a sociální prevenci. Do služeb sociální prevence spadají i mnohé služby pro bezdomovce. Obecně mají za cíl zabránit sociálnímu vyloučení osob, které se ocitly v krizové životní situaci a ochránit společnost před nepříznivými sociálními jevy. Zákon však nepracuje s pojmem bezdomovec, namísto toho užívá termín "osoby v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydleni", případně „osoby bez přístřeší". [28]

Zákon také upravuje jednotlivé služby sociální prevence. Jedná se například o azylové domy (které na přechodnou dobu poskytují ubytovací služby), dále nízkoprahová denní centra (poskytující ambulantní, případně terénní služby), noclehárny (nabízející pomoc při osobní hygieně a možnost přenocování) a terénní programy (jsou určeny pro různé sociálně ohrožené skupiny, jejich cílem je minimalizace životních rizik díky zprostředkování kontaktu s okolím a další pomoci), patří sem ovšem ještě celá řada dalších služeb. Oprávnění poskytovatelé sociálních služeb musí být registrovaní, což je také jednou z podmínek pro čerpání finančních dotací. Zákon rovněž stanovuje kvalifikační předpoklady pro vykonávání profese sociálního pracovníka. [29]

Zákon o životním a existenčním minimu

Dalším zákonem týkající se bezdomovectví je zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu. Životní minimum je definováno jako minimální hranice příjmů nutná pro zajištění výživy a dalších osobních potřeb. Výše dávky životního minima závisí na věku a počtu osob v domácnosti. V důsledku toho má vícečlenná rodina

[26] Štěchová, Luptáková, Kopoldová 2008: 7-9
[27] tamtéž
[28] Zákon č. 206/2009 Sb. o sociálních službách
[29] tamtéž

vyměřenou částku nižší, než by byl součet dávek pro jednotlivce. Existenční minimum představuje minimální hranici finančních zdrojů, která je nezbytná pro zajištění výživy a dalších potřeb osobního charakteru na úrovni umožňující přežití. Částka existenčního minima má jednotnou výši, nelze ho však uplatnit například u nezaopatřeného dítěte nebo osoby starší 68 let. Dávka životního ani existenčního minima také nezahrnují nezbytné náklady na bydlení. [30]

Zákon o pomoci v hmotné nouzi

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů má za cíl poskytnout pomoc osobám s nedostačujícími příjmy a motivovat je k aktivitě při snaze opatřit si další finanční prostředky. Tímto nástrojem se Česká republika snaží bojovat proti sociálnímu vyloučení. Zároveň platí, že osoby, které si aktivně hledají práci, případně jsou na trhu práce znevýhodněné, dostanou vyšší dávku než ti, kteří se práci vyhýbají. [31] Osoba, která se octne v hmotné nouzi, má kromě dávky také nárok na poskytnutí informací ohledně řešení její situace a předcházení opětovnému vzniku stavu hmotné nouze. Dávky pomoci v hmotné nouzi jsou následující: příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc. [32] Poskytování dávek se váže na trvalé bydliště, to však často bývá pouze formální. Doplatek na bydlení může být klientovi poskytnutý i na pobyt v azylovém domě, výklady jsou však mnohdy nejednoznačné. Obecně se tato dávka vztahuje na vlastníky nebo nájemníky bytů vhodných k trvalému bydlení, díky čemuž na ní mnozí bezdomovci nemají nárok. [33]

2.2 Chudoba

Pojem chudoba nelze jednoznačně definovat, jeho vymezení se odvíjí od politické, veřejné a odborné diskuze v daném státě. [34] Obecně však lze koncept chudoby rozdělit na subjektivní a objektivní. Subjektivní pojetí vychází z hodnocení životní situace ze strany samotného jedince. Vnímání vlastní situace však bývá ovlivněno mnoha různými faktory, některé osoby se tak za chudé nemusí považovat, ač by tomu jejich situace v celospolečenském měřítku odpovídala a naopak. Toto pojetí tedy není

[30] Zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu
[31] *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2011 [cit. 2011-04-29]. Pomoc v hmotné nouzi. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/5>.
[32] Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi
[33] Štěchová, Luptáková, Kopoldová 2008: 12
[34] Barták 2004: 18

pro mapování chudoby ve společnosti dostatečně přesné. Objektivní koncepty vycházejí z analýzy ekonomických a sociologických údajů, tento přístup je tedy vymezen zvnějšku, nezávisle na mínění jednotlivců. Díky tomu je možné stanovit jasnou hranici chudoby, čímž se z ní však v tomto pojetí stává sociální konstrukt. [35]

Objektivními koncepty chudoby jsou absolutní a relativní chudoba. Absolutní chudoba se zaměřuje na existenční minimum, za chudého je dle tohoto konceptu považován takový člověk, který disponuje pouze nejnutnějšími prostředky k přežití. Dlouhodobý stav absolutní chudoby, který může skončit úmrtím například v důsledku onemocnění či hladu, je příznačný zejména pro rozvojové státy. V rámci České republiky je takových lidí minimum, neboť má ze zákona každý nárok na sociální pomoc. Relativní chudoba je oproti tomu měřitelná výhradně dle definovaných ukazatelů na národních úrovních. V České republice tento ukazatel představuje životní minimum. Koncept relativní chudoby je typický pro vyspělé země, v tomto významu totiž neznamená pouhé přežití, ale také důstojný život. [36] Podle Mareše je tento koncept výrazně provázán s příjmovými nerovnostmi, potírání chudoby v tomto smyslu tedy závisí na odstranění zmíněných nerovností. [37]

Dalšími termíny, které s konceptem chudoby souvisí, jsou stará a nová chudoba. Stará chudoba souvisí s přirozeným životním cyklem a z něj plynoucí neschopnosti práce (například staří či zdravotně postižení lidé). Pojem nová chudoba souvisí s postavením jednotlivců, případně sociálních skupin, na trhu práce a dlouhodobou nezaměstnaností (znevýhodněné skupiny na trhu práce). [38] Od počátku devadesátých let se v České republice zejména z důvodu rostoucí míry nezaměstnanosti počet chudých jedinců výrazně zvýšil. Zatímco je bezdomovectví spojováno se starou chudobou, nová chudoba v poslední době ohrožuje čím dál více i zadlužené domácnosti a příslušníky etnických minorit. [39]

Příčiny chudoby mohou být ovlivněny několika faktory, mezi tři základní skupiny podle Žilkové patří: rozdíly ve vlastnění bohatství, nedostatek zaměstnání (nezaměstnanost) a nízké výdělky ze zaměstnání. [40]

[35] Žižková in Krebs et al. 2005: 108-109
[36] Barták 2004: 18-19
[37] Mareš 1999: 110-112
[38] Žižková in Krebs et al. 2005: 110
[39] Barták 2004: 20
[40] Žižková in Krebs et al. 2005: 111

2.3 Stigmatizace

Osoby, které jsou z jakéhokoli důvodu vyloučené z většinové společnosti, se často potýkají s problémem stigmatizace, což může jejich nepříznivou situaci ještě prohloubit. Vyloučené osoby jsou tedy vlivem stigmatizace považovány za odlišné. Na tomto procesu se často podílejí i média, která vytváří vykonstruovaný obraz o vyloučených sociálních skupinách. Osoby ohrožené sociální exkluzí tak následkem toho mohou pociťovat osamělost a frustraci, což vede k dalšímu prohlubování jejich tíživé životní situace.

Goffman definuje stigma jako určitou omezující vlastnost, která jedince vyčleňuje ze společnosti na základě jeho odlišnosti. Stigmatizaci tedy lze pojímat jako sociokulturně podmíněný proces, jež je závislý na vzájemném působení této vlastnosti se všeobecně přijímaným stereotypem. Podílí se také na sociální exkluzi rozdílných společenských skupin, případně jednotlivců. Stigma však může mít i společenskou funkci, například při sociální interakci umožňuje na základě zažitých pravidel předvídatelný kontakt s cizími osobami. [41] Jiní sociologové pojímají stigmatizaci jako sociální konstrukci. Mezi nimi například Heatherton, přičemž rozlišuje dvě složky vzniku stigmatu – první z nich je identifikace rozdílnosti ze strany většinové společnosti, druhá následné „znehodnocení“ a vyloučení jedince či skupiny. [42]

Související koncept je samostigmatizace, který vychází z procesu stigmatizace a předsudků. Sociálně vyloučená osoba tak pod vlivem reakcí a přístupu okolí vztáhne negativní pohled a předpojatost sama na sebe, což jistě neblaze působí na její psychiku. Jedinec si je plně vědom svého znevýhodnění a odlišnosti, nejvíce však reflektuje důsledky této situace při komunikaci s okolím. [43]

2.4 Sociální vyloučení

Podle jedné z definic, jejíž pojetí odpovídá přístupu Evropské unie k sociální exkluzi, jsou vyloučení jedinci chápáni jako „občané dané společnosti, kteří z důvodů, které nemají sami pod kontrolou, nemohou participovat na obvyklých aktivitách, k nimž

[41] Goffman 2003: 11-12, 166-168
[42] Heatherton et al. 2003
[43] Kudláček in Raboch 2004: 87-89

by je jejich občanství opravňovalo a na něž aspirují.“ [44] Je žádoucí, aby byl takový jedinec do společnosti integrován, přičemž se vedle práva sociálně vyloučených osob na opětovné začlenění předpokládá i jejich vlastní vůle pro integraci. Právě upření zmiňovaného práva je v soudobé společnosti hlavní myšlenkou vymezení podstaty sociálního vyloučení. [45]

Sociální vyloučení se nejčastěji dělí na tři dimenze:

- **sociální v užším smyslu** (brání sdílet společenské statusy a instituce)
- **ekonomickou** (zdroj chudoby a vyloučení ze životního standardu)
- **kulturní** (odepření participace na kultuře společnosti a sdílení kulturního kapitálu)

Jedná se tedy o omezení (nebo úplné znemožnění) přístupu ke zdrojům a podle některých sociologů také o vyloučení ze společensky sdíleného morálního řádu. Jindy je sociální exkluze definována jako opak inkluze, tedy jako proces, který působí proti společenské soudržnosti. [46]

Mareš a Sirovátka uvádějí šest základních rysů sociální exkluze. Jedná se o dynamiku (sociální vyloučení představuje proces), multidimenzionalitu (je to komplexní fenomén týkající se více oblastí života jednotlivce), relativnost (vztažení situace vyloučených a většinovou společnost), narušení sociálních vztahů (mezi jednotlivci a společností), omezení vlivu na vlastní osud a omezení zdrojů (lokálního i komunálního charakteru). [47]

Sociální vyloučení tedy může být jak příčinou, tak důsledkem bezdomovectví. Často je za jednu z hlavních dimenzí sociálního vyloučení považována chudoba. [48] Svou roli však můžou hrát i další faktory, jako je například vzdělání či etnická příslušnost. Sociální exkluzi lze naopak chápat také jako určitý extrémní projev chudoby. [49] Příčiny sociálního vyloučení lze rozdělit do tří základních kategorií: diskriminace a problémy s uplatňováním práva, instituce a společenský systém a individuální vlastnosti jednice. Zároveň na situaci vyloučené osoby působí vlivy ze současnosti (současná rozhodnutí a omezení) a minulosti (zdraví, vzdělání, finance). [50]

[44] Burchardt, Le Grand, Piachaud 1999: 229
[45] Mareš, Sirovátka 2008: 273
[46] Mareš 2000: 285-297
[47] Mareš in Sirovátka 2004: 15-30
[48] Bergham 1997: 7
[49] Leisering, Leibfried 2000: 239-241
[50] Barták 2004: 22-24

2.4 Transformace trhu práce pod vlivem neoliberalismu

Ekonomická transformace po roce 1990 v České republice byla spojena také s restrukturalizací a mezisektorovou mobilitou pracovních sil, což samozřejmě významným způsobem ovlivnilo sektorovou zaměstnanost. Výrazný pokles zaznamenal první a druhý sektor (zemědělství a průmysl), nárůst naopak oblast služeb. Začala také stoupat míra nezaměstnanosti, její hodnota se v jednotlivých regionech liší. Strukturální nezaměstnanost poukazuje na problematiku znevýhodněných skupin na trhu práce, mezi které patří zejména matky s malými dětmi, příslušníci etnických menšin, starší a zdravotně postižené osoby, absolventi a v neposlední řadě samozřejmě také bývalí vězni, jedinci závislí na návykových látkách a bezdomovci. Společným znakem jmenovaných skupin je nízká kvalifikace, úroveň dosaženého vzdělání a nedostatečná motivace k rekvalifikaci a profesní mobilitě. [51]

Tržní procesy a struktury sociálních vztahů dohromady vytváří proces marginalizace na trhu práce. Marginalita je definována jako nedostatek participace handicapovaných osob či skupin v oblastech, kde by dle společenského očekávání měly uspět. V kontextu pracovního trhu to tedy označuje proces, kdy takoví jedinci (ač jsou ochotni pracovat) nejsou schopni integrace v dlouhodobém zaměstnání, jež by zcela využilo jejich pracovní potenciál. Za marginalizaci, případně vyloučení z trhu práce, je považována mimo jiné například dlouhodobá nebo opakovaná nezaměstnanost. Důsledkem marginalizace je zejména narušení účinnosti alokace lidského kapitálu a procesu sociální interakce. [52]

Transformaci pracovního trhu výrazně ovlivnil neoliberalismus, což je ideologický směr, jehož hlavní myšlenou je víra v samoregulační sílu trhu. Liberalisté jsou přesvědčeni, že výhradně trh může zajistit ekonomickou efektivnost a tedy docílit společenského blahobytu. Dle neoliberálního přístupu je nutné co nejvíce redukovat funkci státu, jeho význam je relevantní například v oblasti bezpečnosti, či vymáhání a ochrany práva. [53] Šrubař si pokládá otázku, proč je neoliberalismus tak přitažlivý pro transformované postsocialistické společnosti a nalézá odpověď v jisté podobnosti tohoto směru s marxismem. Obě koncepce mají podle něj sklon k dogmatizaci, radikálnímu

[51] Barták 2004: 35
[52] Sirovátka 1997: 170
[53] Potůček a kol. 2005: 26

ekonomismu a odmítání určitých skupinových a individuálních zájmů. [54] Neoliberalistické pojetí také svým způsobem determinuje současnou podobu chráněného pracovního trhu v České republice. V porovnání se zahraničím není v problematice bezdomovectví a sociálního vyloučení obecně dostatečně aplikován, jeho implementace je prozatím ve stádiu diskuzí. Například pro zdravotně postižené osoby sice existují různé chráněné dílny, celkově se však dá říci, že koncepce sociální ekonomiky v českých podmínkách zatím není dostatečně uplatňována.

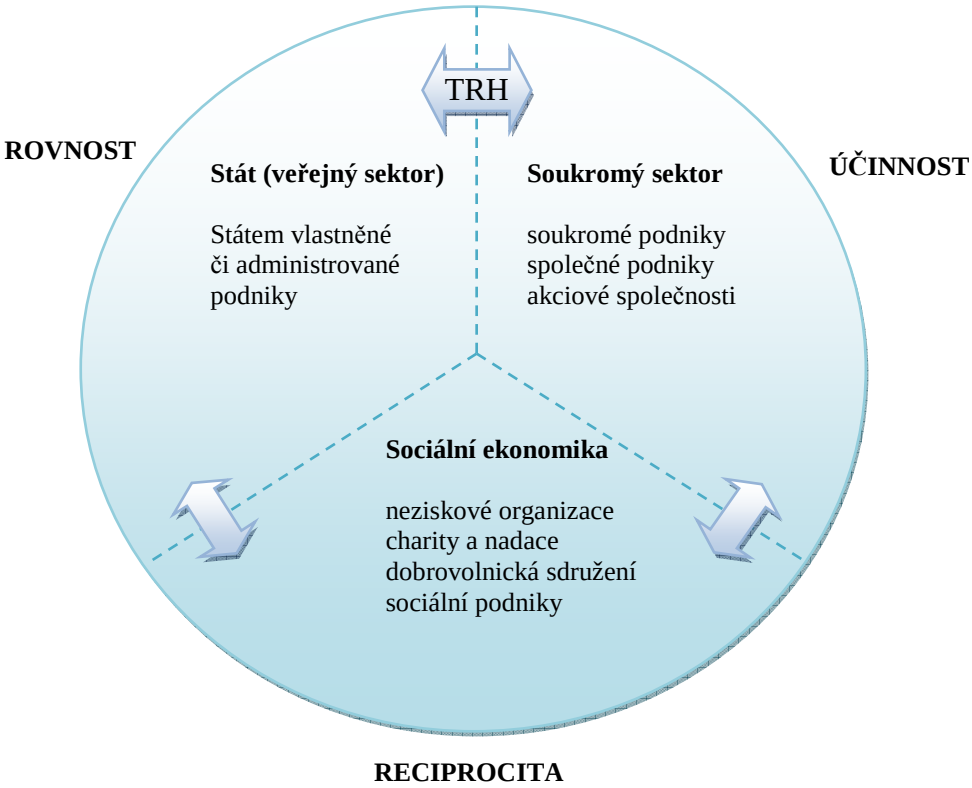

Zdroj: http://www.socialeconomy-bcalberta.ca/social-economy, upraveno

V současné době proto roste (například v souvislosti s Národními akčními plány sociálního začleňování) potřeba uceleného legislativního rámce, který by přispěl ke vzniku a rozvoji organizací sociální ekonomiky Sociální ekonomika je často označována jako neziskový či třetí sektor, jejím hlavním úkolem je podpora sociální inkluze, zaměstnanosti, spoluúčasti a místní pospolitosti. Dělí se na dva subsektory – tržní (obchodní) a netržní, které mají několik hlavních společných znaků: nejsou pod kontrolou státu, mají právní identitu, jsou demokraticky organizovány a v ekonomických aktivitách se zaměřují zejména na lidské potřeby. Činnost subjektu

[54] Šrubař 1996: 67-70

sociální ekonomiky je sice ekonomické povahy, nicméně zisky jsou investovány ve prospěch komunity, jedním z hlavních rysů je tedy solidarita a vzájemná pomoc. V České republice jsou takovými subjekty nejčastěji občanská sdružení a církevní zařízení, dále družstva, asociace a sociální podniky, jedním z největších problémů je však nedostatečná právní definice jednotlivých aktivit a neexistence zastřešující instituce či agentury sociální ekonomiky. [55]

3. Agenda politik sociálního začleňování ČR a EU

3.1 Evropská unie

Evropská unie prosazuje politiku sociálního začleňovaní v jedné z částí Lisabonské strategie, která byla přijata v roce 2000. Strategie byla rozvržena do let 2000 až 2010, pro toto období byly formulovány politické cíle pro vytvoření nejkonkurenceschopnější a nejdynamičtější ekonomiky, která povede k udržitelnému hospodářskému růstu a vyšší míře sociální koheze. Lisabonská strategie stojí na třech pilířích: ekonomickém, sociálním a environmentálním. [56]

Stejného roku byl přijat také Evropský sociální program, který se zaměřuje i na boj proti chudobě sociálnímu vyloučení. Členské země Evropské unie na základě programu sestaví národní akční plány se společnými body zájmu, kterými jsou: podpora zaměstnání, přístupu ke zdrojům, právům, statkům a službám, mobilizace aktérů a institucí, prevence sociální exkluze a pomoc nejzranitelnějším skupinám. Nové členské státy vytvořily své akční plány až pro období 2004 až 2006, mezi nimi například i Česká republika. [57]

Jednotlivé členské státy se v oblasti boje proti sociálnímu vyloučení řídí principem **Metody otevřené koordinace**, vycházejí při tom ze společně definovaných cílů, ty mají být naplněny prostřednictvím zmiňovaných akčních plánů a programů na regionální úrovni. Výsledky jsou pravidelně monitorovány a hodnoceny, pro porovnání efektivity v jednotlivých členských státech jsou často stanoveny kvantitativní a kvalitativní

[55] Dohnalová 2008: 2-5
[56] URBAN, Luděk. *Evropská unie v České republice* [online]. 2005 [cit. 2011-05-01]. Lisabonská strategie. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/abc/policies/art2377_cs.htm>.
[57] *European Commission* [online]. 2011 [cit. 2011-05-02]. Social Protection & Social Inclusion. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=750&langId=en>.

indikátory. [58] Aby bylo možné zhodnotit programy pro sociální začleňování, vypracoval Výbor pro sociální ochranu 18 indikátorů sociální exkluze a chudoby, byly přijaty v Laekenu v roce 2011. Tyto indikátory jsou orientovány zejména na příjmovou chudobu a nezaměstnanost, nepokrývají tedy všechny dimenze sociálního vyloučení. Jejich prostřednictvím je však možné porovnat mezi sebou jednotlivé státy EU vzhledem k sociální exkluzi. [59]

V roce 2005 bylo vypracováno střednědobé hodnocení dosažených cílů a plnění Lisabonské strategie, zpráva upozornila zejména na nezbytné reformy pro budoucí úspěšné uskutečňování strategie. Na základě výstupů tedy Evropská rada revidovala některé stávající formulace Lisabonské strategie, primární pozornost se nově zaměřila na ekonomický růst a zaměstnanost. K realizaci cílů mají vést Národní programy reforem, které se týkají zejména oblasti hospodářské a politiky zaměstnanosti. K dalším změnám došlo v oblasti strategie sociální inkluze, přičemž je kladen důraz na propojení a koordinaci všech tří pilířů Lisabonské strategie. [60]

Od roku 2006 byly v rámci Metody otevřené koordinace definovány tři nové zastřešující cíle pro politiku sociální ochrany a sociálního začlenění:

1) Podpora sociální soudržnosti a rovných příležitostí prostřednictvím dostupných, finančně udržitelných, odpovídajících, přizpůsobivých a účinných politik sociálního začlenění a systémů sociální ochrany. Jednotlivá opatření se týkají zejména přístupu k prevenci a zdravotní péči, zaměstnanosti a zvyšování věku při odchodu lidí do důchodu.
2) Propojení s cíly Lisabonské strategie při dosahování hospodářského růstu, strategií udržitelného rozvoje Evropské unie a vyššího počtu i kvality pracovních míst. Související opatření se zaměřují na trh práce a usnadnění přístupu k zaměstnání.

[58] Zeitlin; Pechet; Magnusson 2005: 19-20
[59] Sirovátka et al. 2005: 24, 46
[60] ZAJAROŠOVÁ, Zuzana. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2006 [cit. 2011-05-03]. Co přinese sladěný proces koordinace politik sociální ochrany, sociálního začleňování a zdravotní dlouhodobé péče v rámci Otevřené metody koordinace. Dostupné z WWW: <www.mpsv.cz/cs/2591>.

3) Posílení správy, transparentnosti a participace zúčastněných stran do tvorby, implementace a sledování politiky. [61]

Národní strategie pro sociální ochranu a sociální začlenění obsahuje společnou část a tři strategické plány: Národní strategickou zprávu v oblasti důchodů, Národní akční plán sociálního začleňování a Národní plán zdravotní a dlouhodobé péče. Cílem v oblasti sociálního začleňování je potírání chudoby a sociálního vyloučení, čehož se má dosáhnout prostřednictvím následujících kroků:

- podpora participace na trhu práce a boj proti sociální exkluzi a chudobě zejména u rizikových sociálních skupin
- zajištění přístupu ke zdrojům, právům a službám pro participaci ve společnosti, potírání diskriminace a řešení extrémních důsledků sociálního vyloučení
- spolupráce jednotlivých politik sociálního začlenění, zapojení aktérů na různých úrovních a implementace do příslušných veřejných politik [62]

V roce 2008 vydal Evropský parlament prohlášení s názvem „Declaration of the European Parliament on ending street homelessness“ ohledně nezbytnosti řešení problému bezdomovectví ve členských státech Evropské unie. [63] Zároveň byl vydán požadavek na vypracování jednotné definice bezdomovectví a statistické agendy. Rok 2010 byl zároveň vyhlášen Evropským rokem boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Základním posláním je destigmatizace vyloučených osob a zaručení rovných příležitostí pro všechny a to zejména prostřednictvím solidarity a osvěty. Hlavními cíle jsou následující:

1) **sociální soudržnost** a zlepšení kvality života
2) **uznání práv** vyloučených osob a zlepšení informovanosti veřejnosti
3) **sdílená odpovědnost a účast** jednotlivých aktérů, kteří se podílejí na politikách sociálního začleňování, podpora dobrovolnictví

[61] RADA EVROPSKÉ UNIE. *Evropská komise* [online]. 2006 [cit. 2011-05-03]. Společná zpráva o sociální ochraně a sociálním začlenění pro rok 2006. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/cs2006_7294_cs.pdf>.
[62] KOMISE ES. *Evropská komise* [online]. 2005 [cit. 2011-05-03]. Pracujme společně, pracujme lépe: nový rámec pro otevřenou koordinaci politiky sociální ochrany a začlenění v Evropské unii. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/com_2005_706_cs.pdf>.
[63] FEANTSA. *European Federation of National Organisations working with the Homeless* [online]. 2010 [cit. 2011-05-04]. European Parliament Written Declaration on ending street homelessness 111/2007adopted. Dostupné z WWW: <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=963>

4) **závazek a konkrétní opatření** ze strany členských států Evropské unie v oblasti potírání chudoby a sociálního vyloučení prostřednictvím Metody otevřené koordinace [64]

3.1.1 Hlavní priority politiky sociálního začleňování EU

Mezi hlavní body zájmu politiky sociálního začleňování patří aktivní politika zaměstnanosti, podpora vzdělávání a bydlení, redukce diskriminace sociálně ohrožených skupin, prevence a potírání chudoby a zajištění přístupu ke zdravotní péči. Pozornost je také soustředěna na ohrožené sociální skupiny a jejich přístup k odpovídajícímu zaměstnání, což vede nejen ke zlepšení jejich finanční situace, ale také ke snazší participaci ve společnosti. Stěžejním úkolem je tedy sladění Národních akčních plánů sociálního začleňování a Národních akčních plánů zaměstnanosti. [65]

Za jednu z nejpodstatnějších součástí politiky sociálního začleňování lze považovat oblast vzdělávání, Evropská unie vzdělání označuje za klíčový nástroj sociální inkluze, oblastí zájmu je jeho dostupnost a to především pro znevýhodněné sociální skupiny. Důraz je kladen nejen na základní vzdělání, ale i na další stupně a oblasti. Vedle celoživotního vzdělávání je pozornost věnována i různým pracovním školení, rekvalifikaci nebo e-learningu. Díky vzdělávání budou mít občané nejen snazší přístup na trh práce, ale zároveň také větší potenciál obstát ve stále se měnících společensko-ekonomických podmínkách a zajistí si tak pracovní mobilitu. [66]

Politika sociálního začleňování se také soustředí na bydlení, jelikož právě tato oblast má značný vliv na politiku boje proti chudobě a sociální exkluzi. Cílem politik je zajištění odpovídajícího bydlení a souvisejících služeb. National Housing Federation definuje domov jako místo, které jedinci poskytuje pocit jistoty a bezpečí (a to i ve společenském měřítku), měl by zároveň svými dispozicemi odpovídat nárokům jeho

[64] Zukal 2010: 18-19
[65] RADA EVROPSKÉ UNIE. *Evropská komise* [online]. 2006 [cit. 2011-05-03]. Společná zpráva o sociální ochraně a sociálním začlenění pro rok 2006. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/cs2006_7294_cs.pdf>.
[66] COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. Notices from European Union Institutions and bodies : Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training. *Official Journal of the European Union. 2009*, 119, s. 2-10. Dostupný také z WWW: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:EN:PDF>.

obyvatelů. Nejedná se tedy o pouhý prostor k přežívání a je jedním z významných činitelů pro sociální participaci a soudržnost. [67]

Pro zefektivnění prevence a potírání chudoby je zapotřebí některých reforem sociálních systémů, jejich hlavním účelem by měla být integrace na pracovní trh, posílení motivace k práci, minimalizace společenských nerovností a tím pádem i posílení sociální soudržnosti. Jedním ze stimulů je zajištění dostatečně motivující výše minimální mzdy a základních zdrojů oproti výším sociálních dávek. Reformy jsou nezbytné také v důchodové oblasti, možným řešením je například podpora osob v důchodovém věku na trhu práce, zvyšování věkové hranice odchodu do důchodu, či naopak snižování výše starobního důchodu. Je ovšem nutné brát v potaz specifičnost situace v jednotlivých členských státech. [68]

Evropská rada loni přijala novou Evropskou strategii 2020, která definuje pět hlavních cílů. Ty se týkají podpory zaměstnanosti, zlepšení podmínek pro inovace, výzkum a vývoj, změn klimatu a energetických cílů, zlepšení úrovně vzdělávání a podpory sociálního začlenění, zejména prostřednictvím snižování chudoby. Pro dosažení posledního zmiňovaného cíle budou státy usilovat o snížení počtu osob, které jsou ohroženy sociálním vyloučením, nejméně o 20 milionů. [69] FEANTSA ve své reakci na tuto strategii zdůrazňuje pokrok v chápání závažnosti problému bezdomovectví na úrovní tvůrců sociálních politik EU. Zároveň se vyslovuje pro vytvoření Evropské strategie proti bezdomovectví jako součásti Evropské platformy boje proti chudobě. [70]

Fenomén bezdomovectví však může být ovlivněn v každém regionu odlišnými podmínkami a charakteristikami, zastřešující sociální politika ze strany Evropské unie je nemusí zohledňovat. Z toho důvodu je podle Fitzpatrick vhodnější problematiku řešit spíše na lokální úrovni prostřednictvím nástrojů regionálních sociálních politik daného státu. [71]

[67] Hawtin, Kettle 2000: 107-129
[68] RADA EVROPSKÉ UNIE. *Evropská komise* [online]. 2006 [cit. 2011-05-03]. Společná zpráva o sociální ochraně a sociálním začlenění pro rok 2006. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/cs2006_7294_cs.pdf>.
[69] FEANTSA. *European Federation of National Organisations working with the Homeless* [online]. 2010 [cit. 2011-05-04]. European Platform against Poverty and the adoption of a EU poverty target for 2020. Dostupné z WWW: <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=1114>.
[70] FEANTSA 2010: 2-6
[71] Fitzpatrick 1998: 197-214

3.2 Česká republika

V České republice se vnímání problematiky bezdomovectví za posledních několik desetiletí zásadně proměnilo. Prvním zlomovým bodem byl samozřejmě rok 1989, další klíčovou událostí byly přípravy na vstup ČR do Evropské unie a následné členství. Již od roku 2000 lze identifikovat proměnu ve vnímání bezdomovectví a sociálního vyloučení obecně. [72]

V souvislosti s ekonomicko-společenskou transformací po roce 1989 se v České republice dostává do popředí zájmu nově také problematika sociálního vyloučení, nezaměstnanosti a dalších rizik pro společnost. Přechod na tržně-ekonomický model s sebou tedy nutně musel přinést i některá opatření na ochranu ohrožených skupin. [73]

První fáze změn probíhala v letech 1990 – 1992, největší politickou moc mělo sociálně-liberální Občanské fórum. Hlavními tématy byla prevence a problematika nezaměstnanosti, s tím souvisela i snaha o vytvoření záchranné sociální sítě. Mimo jiné bylo zavedeno sociální pojištění a ve fázi příprav také dobrovolné penzijní fondy. Politický systém se celkově přizpůsoboval novému společenskému modelu a otevřenému trhu práce. [74]

Zároveň byly ustanoveny jako vykonavatelé sociálních služeb také nestátní neziskové organizace a obce. Dle zásady, že za svou životní situaci zodpovídá především občan a případně jeho blízké okolí, byla také definována hierarchie subjektů sociální pomoci. Základní stupeň představovala právě rodina, která díky solidaritě s ostatními členy dokáže zabezpečit ohroženého jedince, poskytnout mu podporu a pokrýt celou řadu jeho životních potřeb. [75]

[72] Barták 2004: 43
[73] Sirovátka, Rákoczyová 2007: 2
[74] Večerník 2005: 866
[75] Průša 2007: 10

Časový vývoj vybraných společenských souvislostí

Období	1948 - 1989	1989 - 2000	2000 - 2004
Stát	Totalitní	Demokratický	Demokratický
Ekonomika	Centrálně řízená	Smíšená ekonomika	Smíšená ekonomika
Zahraniční politika	Orientovaná na východ (komunistický blok)	Orientovaná na západ (EU, USA)	Od května 2004 členství v EU (volný pohyb osob a kapitálu)
Charakter sociální politiky	Paternalistická „Bezdomovectví nepřipouštějící“	Tranzitní „Bezdomovectví ignorující“	Tranzitní „Bezdomovectví uznávající“
Faktory působící na bezdomovectví	Potlačení bezdomovectví prostřednictvím: - umělé přezaměstnanost - přenesení individuální zodpovědnosti na stát - zavírání méně přizpůsobivých osob do institucionálních zařízení - nízké míry nerovností	- uvolnění státních zásahů - obecné zvýšení chudoby - migrace - nezaměstnanost - zvýšení nerovností - přenesení odpovědnosti na občana - nedostatečná bytová politika - eskalace drogové problematiky - nedostatečné řešení situace osob navracejících se z ústavních zařízení	- příprava na členství v EU v oblasti sociální politiky - reforma veřejných financí - vstup do EU - reforma veřejné správy - reforma územní samosprávy - modernizace veřejné správy - absence reálných koncepcí vývoje mnoha klíčových sociálních a veřejných politik - bezdomovectví se poprvé stává předmětem veřejné agendy - rozšiřující se diskuse problematiky sociálního vyloučení
Občanská společnost a bezdomovectví	Činnost občanských sdružení potlačena	O. s. a NNO postupně rozvíjeny či obnovovány (církve), rozvoj v oblasti služeb pro bezdomovce, diferenciace veřejného mínění ohledně problematiky bezdomovectví	Kooperace neziskových organizací, spolupráce s veřejným sektorem, pokračování neřešení četných problémů v oblasti financování atd., spor o úlohu občanské společnosti jako regulátoru občanského dění

Zdroj: Barták 2004: 43, upraveno

Od roku 1992 se k politické moci dostala liberálnější Občanská demokratická strana. V průběhu její vlády se po rozpadu Československa uskutečnila druhá fáze transformace. S cílem vytvořit výkonný a méně nákladný sociální systém byl sestaven následující reformní program, který kladl důraz na individuální odpovědnost:

- zavedení striktního testu majetku a příjmů pro žadatele o dávky sociální pomoci
- posilnění testu příjmů a definice příjmového limitu pro uplatnění některých dalších dávek sociální podpory (například příspěvku na dítě)
- důraz na soukromé pojištění a oslabení vztahu mezi výší starobního důchodu a původním výdělkem
- přijetí konceptu individuální odpovědnosti a upevnění principu pojištění v oblasti zdravotnictví
- odvození sociálního zabezpečení pouze od občanských práv

Tato transformace sociální oblasti vedla zejména k větší transparentnosti celého systému a zjednodušení a reformulaci dávek státní sociální podpory (nově byly vypláceny například v případě invalidity, či péče o děti). Účelem sociálního pojištění bylo finanční zabezpečení v situacích, jako je ztráta zaměstnání, nemoc či stáří. Další situace (jako například hmotnou nouzi) pokrývaly dávky sociální pomoci. [76]

Lze tedy konstatovat, že v České republice má současný systém sociální ochrany tři hlavní pilíře. První z nich představuje sociální pojištění, které má svůj význam v prevenci při vzniku některých předvídatelných situací (například již zmiňované ztrátě zaměstnání). Druhý pilíř pokrývá formou státní sociální podpory oblast, která je spojena s životním cyklem. Třetí pilíř plní funkci sociální záchranné sítě při neočekávaných životních situacích. [77]

Od poloviny devadesátých let došlo v oblasti sociální politiky v České republice ke stagnaci, příčinou byl pravděpodobně politicko-ideologický boj a obava politických stran ze ztráty voličské podpory. Jediným významnějším dokumentem z tohoto období je „Sociální doktrína České republiky“, která byla připravována v letech 1998 až 2002. Dokument představil tehdejší ministr práce a sociálních věcí Vladimír Špidla. Ještě před vstupem do Evropské unie byla České republice předkládána mnohá doporučení k reformám v sociální oblasti. Například v roce 2003 bylo schváleno „Společné memorandum o sociálním začleňování“, které bylo sestaveno Evropskou komisí. Po

[76] Večerník 2005: 866-867

vstupu do Evropské unie v roce 2004 přijala Česká republika Lisabonskou strategii a pravidelně vypracovává Národní akční plány sociálního začleňování. [78]

Evropská typologie bezdomovectví ETHOS (blíže viz úvod ke kapitole 2) byla v rámci politiky sociálního začleňování v České republice harmonizována vzhledem ke specifickým místním podmínkám (viz příloha č. 2). Hradecký a spol. doplnili závazné kategorie a definice o národní subkategorie, které se dále dělí dle cílové skupiny (například senioři, či národnostní menšiny), původu (EU a mimo EU), konkrétní problematiky (například alkoholismus) a dalších ukazatelů. [79]

3.2.1 Programy pro sociální začlenění na úrovni ČR

Samostatný program pro řešení problému bezdomovectví prozatím není v České republice zformulován, sociální politika se zaměřuje na širší strategii boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Absence zákona o bezdomovectví vypovídá mnohé o zájmech českých politiků, právní norma by však měla pozitivní vliv na tvorbu programů pro řešení a prevenci tohoto společenského problému. [80]

V roce 2003 vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí tzv. „Bílou knihu“, která definuje rámec sociálních služeb. Základem poskytované pomoci jsou dle dokumentu následující zásady:

1) nezávislost a autonomie – sociální služby mají za úkol především podporovat nezávislost a brát ohledy na individuality, práva a důstojnost klientů
2) začlenění a integrace – cílem sociálních služeb je začlenění jedince do společnosti a pomoc žít normální život
3) respektování potřeb – nabízené služby jsou podřízeny individuálním potřebám klientů, nikoliv naopak
4) partnerství – velmi důležitá je spolupráce a kooperace mezi jednotlivými sektory (stát, kraje, občanská sdružení atd.)
5) kvalita – služby musí být důvěryhodné, k čemuž přispívá také profesní kompetentnost sociálních pracovníků
6) rovnost – ke každému jedinci se musí přistupovat stejným způsobem

[77] Potůček a kol. 2003
[78] Večerník 2005: 867-872
[79] Hradecký et al. 2007: 31
[80] Průdková, Novotný 2008: 36-37

7) národní standardy, rozhodování v místě – poskytovatelé sociálních služeb jsou zejména obce [81]

Rok před vstupem do Evropské unie přijala Česká republika „Společné memorandum o sociálním začleňování“. Následně byl vypracován „Národní akční plán sociálního začleňování“ (z originálu National Action Plan on Social Inclusion – dále NAPSI) 2004 – 2006 a dále vždy rovněž pro dvouleté období. [82]

Posledním v pořadí je tedy NAPSI pro léta 2008 až 2010, který je součástí „Národní zprávy o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování 2008 – 2010“. Akční plán obsahuje celkem tři prioritní cíle:

- **integrace sociálně vyloučených osob a jejich účast na trhu práce** – důraz je kladen také na prevenci a zvyšování motivace sociálně vyloučených osob, jako jedna z cílových skupin jsou označeni i bezdomovci
- **podpora rodin se specifickými potřebami** – zajištění rovného přístupu ke vzdělání a uplatnění na trhu práce
- **koordinace rozhodovacích procesů na všech úrovních** – podpora komunikace mezi jednotlivými aktéry, zaměření se na komplexní řešení problému [83]

Jak ovšem konstatuje Frydrych, tato strategie nezahrnuje žádné konkrétní opatření k přímému řešení problému bezdomovectví ani jeho poklesu. [84]

„Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb“ z roku 2007 se zaměřila na zvýšení kvality životní situace klientů služeb sociální péče. V návaznosti na ní sestavil v roce 2009 Fischerův kabinet Vládní program, který se v oblasti sociálních a zdravotnických služeb soustředil zejména na zhodnocení efektivity poskytovaných sociálních služeb. Později v souvislosti s tímto plánem vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí dokument, který nese název „Priority rozvoje sociálních služeb pro období 2009 – 2012“. [85] Jedním z hlavních bodů zájmu je podpora rozvoje služeb sociální prevence, která se zaměřuje především skupinu osob ohrožených sociálním vyloučením (například toxikomani, osoby ohrožené trestnou činností, osoby s

[81] MPSV. *Bílá kniha v sociálních službách*. 2003. 51 s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/736/bila_kniha.pdf>.
[82] Sirovátka, Rákoczyová 2007: 2
[83] MPSV. *Národní zpráva o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování na léta 2008–2010*. 2008. 115 s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5829/zprava_cj.pdf>.
[84] Frydrych 2010: 47
[85] tamtéž

rizikovým způsobem života atd.). Stanoveného cíle se má dosahovat zejména prostřednictvím terénní sociální práce, služeb následné péče, či sociálních služeb zaměřených na příslušníky rizikových sociálních skupin. Další oblast se týká transformace služeb sociální péče, jejímž výstupem by měla být síť komunitních služeb, které se budou odvíjet od individuálních potřeb klientů. Dokument mimo dalších priorit soustředí pozornost na oblast plánování sociálních služeb, jejímž cílem je především posílení role spolupráce na úrovni obcí a krajů. [86]

Roku 2009 prezentovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí „Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení“. Dokument vymezuje pět základních priorit:

1) Prevence sociálního vyloučení v důsledku předluženosti
2) Přístup na trh práce sociálně vyloučeným osobám
3) Zapojení místních samospráv při vytváření a evaluaci regionálních akčních plánů boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení
4) Podpora vyšší vzdělanosti sociálně vyloučených osob pro posílení jejich konkurenceschopnosti
5) Podpora přiměřeného bydlení sociálně ohrožených skupin a řešení problému bezdomovectví

Pro poslední ze jmenovaných priorit jsou cílovou skupinou mimo jiné také přímo bezdomovci, osoby bez přístřeší a osoby žijící v provizorních podmínkách. K řešení by dle dokumentu měla pomoci investiční podpora na stavbu sociálních bytů. To by vedlo k posílení netržního nájemního bydlení pro ohrožené domácnosti. [87] Dle Evropské typologie bezdomovectví ETHOS (upravené Hradeckým a kol., viz kapitola 3.2) by tato koncepce umožnila dostupnost sociálního bydlení zejména pro kategorie „bez bytu“, „nejisté bydlení“ a „nevyhovující bydlení“. Nejzjevnější skupinu bezdomovců přespávajících na ulicích a v noclehárnách, dle kategorizace „bez střechy“, je však třeba do cílové skupiny zmiňované sociální pomoci rovněž zahrnout. Díky tomu by si tyto osoby opět osvojily základní návyky, což by mohlo výrazně napomoci k jejich opětovné integraci do společnosti. [88]

[86] MPSV. *Priority rozvoje sociálních služeb pro období 2009 - 2012*. 2009. 26 s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7759/Priority_rozvoje_soc_sluzeb.pdf>.
[87] MPSV. *Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. 2009. 23 s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7456/Narodni_program_ER_2010.pdf>.
[88] Frydrych 2010: 48

Bytová politika

Ministerstvo pro místní rozvoj sestavilo „Koncepci bytové politiky“ pro období 2005 – 2010, cílovou skupinou jsou osoby z různých důvodů znevýhodněné v přístupu k bydlení. Výstavba sociálních bytů je financována zejména prostřednictvím dotací ze státního bytového fondu, hlavní kompetence při zřizování však mají obce. Ze strany Ministerstva pro místní rozvoj se tedy nejedná přímo o politiku či sociální službu na podporu cílových skupin, zařízení jsou záležitostí místních samospráv. Existuje několik koncepcí podporovaného bydlení:

- **Byty na půli cesty** (pro sociálně vyloučené a znevýhodněné osoby)
- **Chráněné byty** (cílovou skupinou jsou starší, či zdravotně postižené osoby, které mají tudíž sníženou míru soběstačnosti)
- **Vstupní byty** (určené osobám, které nemají přístup k bydlení a z důvodu nepříznivé situace nejsou schopny bydlet v běžných nájemních bytech)

Pro získání dotace na bydlení je v případě chráněných bytů a bytů na půli cesty podmínkou také poskytnutí sociálních služeb. [89]

Hlavním problémem při návratu vyloučených osob do samostatného nájemního bydlení je nedostačující spolupráce na úrovni obcí a neziskových organizací. Další překážkou může být finanční náročnost takových bytů, což ovšem často pramení z toho, že klient nemá uzavřenou nájemní smlouvu a tedy nárok na příspěvek na bydlení. K jeho získání je totiž nutné mít přihlášené trvalé bydliště, což umožňuje také předložení dokladu o oprávnění užívání bytu. V neposlední řadě může představovat bariéru také demotivující systém sociálních dávek, který klienta nepovzbuzuje ke hledání zaměstnání. Systém naopak může v mnoha případech spíše podněcovat ke zneužívání některých dávek, musí tedy nezbytně projít reformou. [90]

Většina programů pro opětovnou integraci jedince do společnosti odlišuje tři základní úrovně bydlení: krátkodobé krizové bydlení, sociální bydlení a samostatné nájemní bydlení. Z důvodu nedostatečného počtu sociálních bytů se však převážná část programů uskutečňuje pouze v rámci první úrovně. Problémem totiž je, že samotné neziskové organizace ani občanská sdružení takové byty ve většině případů nevlastní.

[89] Frydrych 2010: 48-49
[90] Lux, Mikeszová, Sunega 2010: 43-44

V rámci ČR se reintegrace do samostatného nájemního bydlení v porovnání s jinými vyspělými státy příliš nedaří. [91]

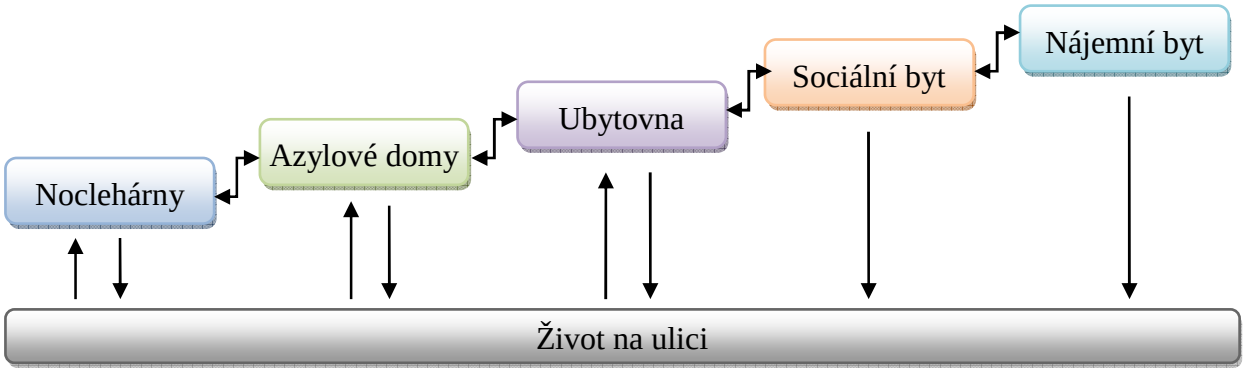

Zdroj: Barták 2004, s. 40, upraveno

3.2.2 Akční plán Magistrátu hlavního města Prahy

V roce 2007 byla v Praze zřízena Komise pro bezdomovectví, která měla za cíl na základě odborných diskuzí vypracovat jednotnou koncepci pro boj s touto problematikou. Dle jejích návrhů později Magistrát hlavního města Prahy schválil „Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období“. Cílem Akčního plánu není snaha o řešení a potírání bezdomovectví, zaměřuje se spíše na mírnění jeho dopadů na osoby bez domova a zároveň na občany hlavního města Prahy, přičemž zohledňuje výsledky sociologického výzkumu veřejného mínění. Důraz je oproti pečující složce kladen zejména na intervenční a preventivní přístup, díky novým opatřením by se zároveň měla zlepšit kontrola systému financování jednotlivých poskytovatelů sociální pomoci a služeb. Mezi klíčové projekty Akčního plánu řešení problematiky bezdomovectví mimo jiné patří:

1) **Mobilní ambulance lékařské péče** – aktivní oslovování bezdomovců s nabídkou lékařského ošetření, v případě zájmu i následná sociální péče
2) **Job místa** – kontaktní místa s možností pracovní příležitosti (nejčastěji úklid a údržba veřejných míst), odměna za odvedenou práci ve formě stravenek, případně poukazů na sociální služby
3) **Hotline** – zřízení bezplatné telefonní linky pro občany hlavního města Prahy pro podněty či stížnosti tkajících se bezdomovců, dotazy má zpracovávat Centrum integrované pomoci bezdomovcům

[91] Lux, Mikeszová, Sunega 2010: 43-44

4) **Specializovaný sociálně-prevenční tým** – posílení terénní sociální práce s cílem aktivní nabídky pomoci bezdomovcům a včasnému zamezení osvojení situace bezdomovectví, případně zprostředkování kontaktu s Centrem integrované pomoci bezdomovcům
5) **Centrum integrované pomoci bezdomovcům** – specializované kontaktní a informační centrum pro bezdomovce s cílem poskytování a distribuce další pomoci (jako např. hygiena, oblečení, lékařské vyšetření, psychologické poradenství, asistence při vyřizování osobních dokladů, nabídka pracovních příležitostí a krátkodobého bydlení). Důraz je kladen na spolupráci s pražskými neziskovými organizacemi, jejímž prostřednictvím bude zajišťováno například ubytování dle aktuálního počtu volných lůžek v jednotlivých zařízeních. [92]

Vzájemná provázanost navrhovaných projektů Akčního plánu z roku 2008 je graficky znázorněna na obrázku (viz příloha č. 3).

O dva roky později schválila Městská rada „Akční plán problematiky bezdomovectví pro období 2010 až 2013“, který navazuje na předchozí koncepci. Jeho hlavním cílem je opět řešení nepříznivé situace bezdomovců a mírnění nežádoucích dopadů na občany hlavního města Prahy (ze jmenovaných například: znečišťování veřejných prostor, obtěžování žebráním, narušování bezpečnosti a podobně). Pozornost je podobně jako v předchozím případě věnována preventivním opatřením, jelikož mají být účinnější a levnější, než represivní přístup. Novým prvkem Akčního plánu je plánované zřízení **Centra pro nepřizpůsobivé občany** s nepřetržitým provozem, které by mělo pokrýt nedostačující kapacity azylových domů a nocleháren. Centrum by bezdomovcům poskytovalo základní služby (hygiena, ošacení, strava a podobně), k dispozici by dle aktuální situace klientů byli také sociální pracovníci. [93]

Hlavní funkcí Centra pro nepřizpůsobivé občany je tedy „odklizení“ bezdomovců z centra města a tedy z pozornosti lidí. Podle Akčního plánu z roku 2010 bude celý proces probíhat následovně: bezdomovec bude po příchodu do některé

[92] Magistrát Hlavního města Prahy. *Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období*. 2008. 43 s. Dostupné z WWW: <http://www.novyprostor.cz/casopis/pdf/akcni_plan.pdf>.
[93] Magistrát Hlavního města Prahy. *Akční plán problematiky bezdomovectví pro rok 2010 až 2013*. 2010. 18 s. Dostupné z WWW: <http://socialni.praha.eu/jnp/cz/aktuality/akcni_plan_problematiky_bezdomovectvi_aktualita.html>.

z organizací (popřípadě kontaktování terénním pracovníkem) ošetřen a bude mu poskytnuta základní pomoc, později podepíše smlouvu o poskytnutí sociální pomoci, a pokud to bude možné, získá místo v ubytovacím zařízení a následně i práci. Podle jednoho z iniciátorů návrhu, Jiřího Janečka z ODS, budou bezdomovci v případě odmítnutí některé z výše popsaných služeb přemístěni do Centra na okraj Prahy, kde nebudou nikomu překážet. Sám Janeček toto místo označil jako „sběrné místo pro ty, kdo se nikdy nezačlení“. [94]

3.2.3 Integrační program a poslání o. s. Naděje

Občanské sdružení Naděje bylo registrováno v roce 1990 u Ministerstva vnitra, jedná se o nepolitickou a konfesní organizaci s celostátní působností. Má celkem 18 poboček po celé republice, mimo Prahy se nachází například také v Brně, Zlíně, Litomyšli, Mladé Boleslavi nebo Písku. Jejím hlavním posláním je šíření a uplatňování evangelia v běžném životě, cílem je poskytování sociálních služeb potřebným lidem na křesťanském principu. Naděje se soustředí na různé cílové skupiny – o společensky vyloučené, osamělé, zdravotně postižené a jinak znevýhodněné osoby. S tím také souvisí široké spektrum nabízených služeb pomoci, například duchovní, zdravotní, ubytovací, stravovací, vzdělávací a tak dále. Celkově se služby zaměřují na prevenci chudoby a sociálního vyloučení, součástí je také sociální intervence v případech již nastalé situace sociální exkluze, jako je například bezdomovectví. Občanské sdružení Naděje ke klientům přistupuje na základě jejich individuálních potřeb a charakteristik, prioritou je samozřejmě zajištění základní péče a následně poskytnutí ubytování, pokud to situace umožňuje také pomoc při hledání práce. [95]

Integrační program občanského sdružení Naděje má za cíl napomáhat k opětovnému začlenění sociálně vyloučených osob a zároveň poskytovat pomoc skupinám a jednotlivcům, kteří jsou bezprostředně ohroženi sociální exkluzí. Služby mají vícestupňový charakter, na základní úrovni fungují spolu s terénní prací také ambulantní služby, nízkoprahová denní centra a noclehárny. Dalším stupněm jsou azylové domy a následně v omezené míře sociální bydlení, kterému ovšem brání nedostatek sociálních bytů. Součástí programu je také terénní služba přímo

[94] KUŽVARTOVÁ, Lenka; MALÁ, Klára. Zmizet z ulic, zmizet z očí. *A2*. 2010, 13. Dostupný také z WWW: <http://www.advojka.cz/archiv/2010/13/zmizet-z-ulic-zmizet-z-oci>. ISSN 1803-6635.
[95] Cveček et al. 2007: 94-95

v ohrožených domácnostech a doplňující nízkoprahová centra pro mládež, v jejichž rámci jsou mimo volnočasových aktivit také realizovány také motivační projekty pro budoucí vzdělávání a uplatnění na trhu práce. [96]

V roce 2007 se o. s. Naděje zapojilo do projektu „Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR“, hlavním realizátorem bylo Sdružení azylových domů v ČR. Projekt byl spolufinancován z Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu ČR, jeho cílem bylo zmapování současné situace a navržení souboru řešení pro osoby bez domova.[97] Bylo stanoveno devět tematických okruhů, ke kterým se vztahovaly jednotlivé aktivity:

- Vytvoření definice a typologie bezdomovectví
- Vytvoření monitorovacího systému
- Vytvoření kompletního seznamu azylových domů v ČR a jejich kapacit
- Zdravotní průzkum a identifikace největších rizik spojených s bezdomovectvím
- Ověření efektivity většího počtu sociálních pracovníků
- Ověření možností a navržení lepšího postupu ve spolupráci s úřady práce
- Vytvoření informačních webových stránek o problematice bezdomovectví
- Navržení způsobu udržitelného rozvoje neziskových organizací v oblasti sociálních služeb pro bezdomovce
- Zvýšení publicity problematiky bezdomovectví [98]

Výstupem projektu jsou tři odborné publikace, u jednotlivých aktivit potom dílčí závěry a zjištění. V rámci snahy o vytvoření definice a typologie bezdomovectví byla například sestavena česká verze Evropské typologie ETHOS (viz kapitola 3.2) a publikován stejnojmenný titul „Definice a typologie bezdomovectví“. [99] V souvislosti s průzkumem poskytování zdravotní péče bezdomovcům vyšla publikace „Zdravotní péče o bezdomovce v ČR“, kde je vznesen požadavek na zřízení sociálně-zdravotnického zařízení určeného přímo pro bezdomovce. Dostupnost zdravotní péče pro sociálně vyloučené osoby je dlouhodobě determinována zejména administrativními a finančními problémy. [100]

[96] NADĚJE. *Naděje* [online]. 2010 [cit. 2011-05-15]. Integrační program. Dostupné z WWW: <http://www.nadeje.cz/index.php?q=node/127>.
[97] *Sdružení azylových domů v ČR* [online]. 2010 [cit. 2011-05-16]. Projekt Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR. Dostupné z WWW: <http://azylovedomy.cz/?stranka=158&menu=34>.
[98] Cveček 2007: 13
[99] *Sdružení azylových domů v ČR* [online]. 2010 [cit. 2011-05-16]. Projekt Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR. Dostupné z WWW: <http://azylovedomy.cz/?stranka=158&menu=34>.
[100] Šupková et al. 2007: 34

4. Metodický přístup

V empirické části práce je použita kombinace kvalitativních metod výzkumu (polostrukturované rozhovory) a komparativní analýzy formulovaných cílů politik sociálního začleňování v evropském víceúrovňovém systému vládnutí.

4.1 Komparativní analýza cílů politiky sociálního začlenění

Metodickým přístupem v první části je srovnávací analýza formulovaných cílů politiky sociálního začlenění na národní úrovni (Národní akční plán sociálního začleňování MPSV, Akční plán Magistrátu hlavního města Prahy, poslání a cíle o. s. Naděje) v porovnání s dokumenty Evropské unie (Lisabonská strategie), zaměřenými na cíle sociálního začlenění bezdomovců.

Objektem výzkumu je tedy politika sociálního začleňování (konkrétně definované cíle) ve vztahu k osobám bez domova. **Geografický rozsah výzkumu** má tři základní úrovně – Evropskou unii jako společensko-politický celek, dále Českou republiku a konečně hlavní město Prahu, v jejímž rámci funguje i zkoumaná pobočka občanského sdružení Naděje. Z **časového hlediska** je komparace synchronní, jedná se tedy o srovnání v rámci daného časového úseku, v tomto případě v období od roku 2008 do současnosti. Lze rozlišit dvě **úrovně analýzy**, první z nich se zaměřuje přímo na sociálně vyloučené skupiny a osoby (konkrétně tedy bezdomovce), druhá potom na politiku sociální integrace jako celek. [101]

Srovnávací kritéria jsou následující:

1) Nástroje a prostředky pro dosažení vytyčených cílů
2) Definice cílové skupiny integrační politiky
3) Komplexnost formulovaných cílů
4) Zhodnocení efektivity cílů politik sociálního začleňování

Kritérii (hodnotovými východisky) pro hodnocení cílů politik zkoumaných v této práci jsou vybrané dokumenty z oblasti lidských práv na úrovni OSN, Rady Evropy a EU (Lisabonská smlouva 2010). V České republice jde o dokumenty vymezující Ústavní pořádek ČR. Dalším uvažovaným normativním přístupem je využití výsledků

[101] Klasifikace dle Anýžová 2010: 14-18

Metody otevřené koordinace (viz kapitola 3.1), která byla použita v rámci Lisabonské strategie 2000-2010. Na úrovni Magistrátu hlavního města Prahy a o. s. Naděje jsou zpracovány výroční zprávy a další související dokumenty.

Metodika srovnávací analýzy cílů politik sociálního začleňování v evropském víceúrovňovém systému vládnutí je také odvozena od obdobně koncipovaného výzkumu Langa a Raynera, který se týkal problematiky obezity v evropském kontextu. Autoři zvolili několik kritérií pro porovnání na různých úrovních vládnutí, od celosvětové, přes evropskou až k lokální úrovni. [102]

Agenda politik sociálního začleňování je popsána výše (viz kapitola 3), nejprve je v každé podkapitole stručně zmapován historický kontext. V rovině Evropské unie je zachycen vývoj a cíle Lisabonské strategie, v další části je pozornost věnována konkrétním prioritám politiky sociálního začleňování a Metodě otevřené koordinace. Na úrovni České republiky je nejprve krátce vysvětlen vývoj sociální politiky po roce 1989, následně jsou podrobněji zkoumány programy pro sociální integraci na celostátní úrovni (například Národní akční plán sociálního začleňování). V rámci hlavního města Prahy je dále přiblížen Akční plán problematiky bezdomovectví a Integrační program občanského sdružení Naděje.

Zmiňované programy víceúrovňového systému vládnutí (a jejich cíle) jsou dále srovnány z hlediska kritérií, jež jsou popsány výše. V rámci každé úrovně je pozornost věnována také zhodnocení efektivity daného nástroje či opatření a jejich reálný dopad na situaci bezdomovců na území České republiky a hlavního města Prahy.

4.2 Polostrukturované rozhovory

Ve výzkumném plánu [103] volím retrospektivní přístup výzkumu. Situaci vybraných bezdomovkyň zkoumám z hlediska možností a výsledků jejich opětovného sociálního začlenění v rámci formulovaných cílů národní politiky sociálního začlenění. Zároveň budu sledovat jejich přenos na úroveň vybrané organizace o. s. Naděje v Praze.

Výsledky politiky sociálního začlenění bezdomovců v České republice jsou zkoumány cestou polostrukturovaných rozhovorů s vybranou skupinou čtyř

[102] Lang, Rayner 2005: 301-327
[103] Flick 2004: 147-148

bezdomovkyň. Respondentky jsou rezidentkami Domu Naděje ve Vršovicích, jedná se o azylový dům pro ženy. Rozhovory jsou zároveň využity pro získání dalších informací o příčinách vzniku bezdomovectví žen v současné české společnosti a budou porovnány s již publikovanými výsledky v českých podmínkách (cíl č. 3).

Polostrukturované rozhovory představují určitou střední cestu v kvalitativním dotazování, mají sice předem definovaný účel a osnovu, zároveň však dovolují relativně vysokou míru flexibility. Oproti kvantitativním metodám je nespornou výhodou možnost odkrytí subjektivních postojů respondenta, zároveň lze díky přímé interakci otestovat, zda dotazovaný porozuměl otázkám. Samotné vedení rozhovoru vyžaduje určité dovednosti ze strany tazatele, který musí být schopen přizpůsobit formulaci a pořadí otázek konkrétním respondentům. Strukturace rozhovorů (byť částečná) usnadňuje pozdější srovnání a analýzu. [104]

Osnova rozhovoru (viz příloha č. 4) je rozdělena do pěti tematických okruhů, ke každému z nich se vztahuje několik dílčích témat:

- **Stručný popis životního příběhu** - významné okamžiky, které měly vliv na pozdější vývoj, rodinné zázemí
- **Počátky situace bezdomovectví** - interpretace příčin nepříznivých událostí z pohledu dotazovaných žen a jejich retrospektivnímu hodnocení celé situace
- **Situace bezdomovectví** - důraz na konkrétní dopady (zdravotní stav, obstarávání základních potřeb), jaké byly největší překážky a reakce okolí
- **Kontakt o. s. Naděje** – co je vedlo k participaci v programu, jak se o něm dozvěděly, zkušenosti respondentek a hodnocení služeb.
- **Možnosti opětovného sociálního začlenění** – co by respondentkám dle jejich názoru pomohlo, jak vidí svou situaci do budoucna a jestli znají někoho, komu se podařilo trvale začlenit zpět do společnosti

Výběr respondentek se odvíjel od spolupráce s Domem Naděje ve Vršovicích, jejich účast ve výzkumu byla dobrovolná (vzor předkládaného informovaného souhlasu

[104] Hendl 2008: 164-174

viz příloha č. 5, originály má autorka k dispozici). Všechny ženy byly v době tvorby této práce rezidentkami výše zmiňovaného azylového domu občanského sdružení Naděje, další charakteristiky nebyly brány jako kritéria výběru (mezi nimi například věk, vzdělání, typ bezdomovectví, délka jeho trvání).

Vzhledem k cíli zhodnotit současné možnosti opětovného sociálního začlenění bezdomovců do české společnosti (cíl č. 2) je při analýze kladen důraz především na možnosti sociálního začlenění z pohledu samotných respondentek a jejich hodnocení fungování pobočky občanského sdružení Naděje v Praze. Výstupy provedených rozhovorů budou v této práci sloužit jako reálný odraz výše zkoumaných politik sociálního začleňování.

5. Empirická část

5.1. Srovnání cílů politik sociálního začlenění v evropském víceúrovňovém systému vládnutí

Tato kapitola se věnuje srovnání vybraných dokumentů politiky sociálního začleňování v rámci evropského víceúrovňového systému vládnutí. V rovině Evropské unie jsou zkoumanými dokumenty Lisabonská strategie 2000 – 2010 a prohlášení vydané Evropským parlamentem „Declaration of the European Parlament on ending street homelessness“. Na úrovni České republiky se zabývám „Národním akčním plánem sociálního začleňování 2008 – 2010“, který vychází z Lisabonské strategie pro období 2000 – 2010, dále „Národním programem Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení“. V rámci Magistrátu hlavního města Prahy se jedná o dva na sebe navazující dokumenty - „Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období“ a „Akční plán problematiky bezdomovectví pro období 2010 až 2013“. Poslední úrovní je občanské sdružení Naděje, které ač není vládní organizací, poslouží pro porovnání cílů politiky sociálního začleňování definovaných v předchozích dokumentech z pohledu nestátních neziskových organizací.

Každý ze zmíněných dokumentů, které představují jednotlivé úrovně systému vládnutí, je samostatně zkoumán z hlediska předem stanovených srovnávacích kritérií. Prvním z nich jsou nástroje a prostředky pro dosažení vytyčených cílů, dále definice cílové skupiny integrační politiky, komplexnost formulovaných cílů a konečně zhodnocení efektivity cílů politik sociálního začleňování. V poslední části této kapitoly jsou dokumenty na základě vymezených kritérií srovnány mezi sebou s důrazem na přenos politiky sociálního začleňování směrem od Evropské unie na nejnižší úroveň.

V tabulce na další stránce jsou jmenované dokumenty evropského víceúrovňového systému vládnutí ilustrativně porovnány na základě vymezených kritérií.

Srovnání dokumentů politik sociálního začleňování dle zvolených kritérií

	Dokument	Nástroje	Cílová skupina	Komplexnost	Efektivita
Evropská unie	Lisabonská strategie 2000 – 2010	Akční plány na národních úrovních, pravidelné monitorováni a hodnocení	Evropský soc. program: vyloučené osoby ze společnosti, ohrožené skupiny	Komplexní program integrace se zaměřením na prevenci	Nesporný pokrok, nicméně některé závazky stále nebyly naplněny
	Declaration of the European Parliament on ending street homelessness	Požadavek na vypracování jednotné definice bezdomovectví a statistické agendy v jednotlivých členských státech	Bezdomovci	Relativně komplexní program destigmatizace bezdomovců a rovných příležitostí	Zlepšení statistické agendy a ukazatelů
Česká republika	Národní akční plán sociálního začleňování 2008 – 2010	Podpora poskytování sociálních služeb, preventivní programy	Sociálně vyloučené osoby, v definici také přímo bezdomovci	Relativně komplexní program integrace, zaměření na prevenci	Problém přenosu cílů na regionální úroveň
	Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení	V oblasti bydlení investiční podpora sociálních bytů	Oblast bydlení: bezdomovci, osoby bez přístřeší, případně žijící v provizorních podmínkách	Program celkově zaměřen na integraci a spolupráci jednotlivých úrovní vládnutí	Realizace a hodnocení projektů na úrovni organizací
Magistrát Praha	Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období; Akční plán problematiky bezdomovectví pro období 2010 až 2013	Mobilní ambulance lékařské péče, job místa, sociálně-prevenční tým, Centrum pro nepřizpůsobivé občany…	Bezdomovci	Spíše mírnění následků a odklízení z centra pozornosti	Problém absence komplexního programu a preventivních opatření
o. s. Naděje	Integrační program; Stanovy občanského sdružení Naděje	Terénní práce, ambulantní služby, noclehárny, azylové domy, sociální bydlení …	Sociálně vyloučené osoby, případně osoby bezprostředně ohrožené exkluzí	Vícestupňový integrační program, primárně řešení následků	Důraz na individuální potřeby klientů, nedostatek preventivních opatření

Zdroj: autorka

5.1.1 Evropská unie

Lisabonská strategie 2000 - 2010

Po střednědobém hodnocení dosažených cílů a plnění Lisabonské strategie v roce 2005 došlo k přepracování některých formulací (viz kapitola 3.1). Komise také na základě stávajícího Evropského sociálního programu navrhla nové záměry pro zefektivnění Metody otevřené koordinace – prvním z nich je i nadále podpora tvorby politik pro sociální ochranu a soudržnost, druhým potom snaha o co největší míru provázanosti s lisabonskými prioritami hospodářského růstu a zaměstnanosti. [105]

1) Nástroje a prostředky pro dosažení vytyčených cílů

Základním nástrojem pro naplňování stanovených cílů jsou Národní akční plány sociálního začleňování, které každý z členských států pravidelně zpracovává. V oblasti sociálního začleňování je zvolena obecnější formulace cílů, což členským státům umožňuje prostřednictvím Akčních plánů užší zaměření na konkrétní priority lokálních politik (například na problematiku bezdomovectví). Jednotlivé cíle se potom promítnou do odpovídajících veřejných politik, ale také například do programů strukturálních fondů a vzdělávací politiky. [106]

2) Definice cílové skupiny integrační politiky

Sociální pilíř Lisabonské strategie 2000 – 2010 se zaměřuje primárně na minoritní skupiny, děti, seniory a zdravotně postižené osoby. [107] V souvislosti s tímto pilířem byl přijat Evropský sociální program (viz kapitola 3.1), jehož hlavním cílovou skupinou jsou mimo jiné osoby ohrožené chudobou a sociálním vyloučením.

3) Komplexnost formulovaných cílů

Formulované cíle Lisabonské strategie a Evropského sociálního programu tvoří dohromady komplexní koncepci politiky sociálního začleňování. Důraz je kladen zejména na aktivní politiku zaměstnanosti, potírání a prevenci chudoby, podporu

[105] KOMISE ES. *Evropská komise* [online]. 2005 [cit. 2011-05-03]. Pracujme společně, pracujme lépe: nový rámec pro otevřenou koordinaci politiky sociální ochrany a začlenění v Evropské unii. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/com_2005_706_cs.pdf>.
[106] tamtéž

vzdělávání a bydlení, zajištění rovného přístupu k právům, zdrojům, informacím či sociálním službám a koordinaci politik na všech úrovních (viz kapitola 3.1). Tyto cíle se tedy primárně zaměřují na řešení problému sociální exkluze, nicméně přispívají i k jeho prevenci – například prostřednictvím vzdělání, rovného přístupu k informacím a zdrojům, či boje s různými podobami diskriminace.

4) Zhodnocení efektivity cílů politik sociálního začleňování

Podle závěrečné evaluační zprávy sice Lisabonská strategie 2000 – 2010 přinesla mnohé výsledky a napomohla k vytvoření reformní agendy, nicméně mnohé závazky doposud nebyly splněny. Růst zaměstnanosti například neměl přílišný vliv na potírání chudoby či začleňování osob znevýhodněných na trhu práce. Mnohé sociální skupiny se i nadále potýkají s překážkami, jako je nedostatečný přístup ke vzdělání. Na základě výsledků závěrečné zprávy byla navržena nová Evropská strategie 2020. [108]

Declaration of the European Parliament on ending street homelessness

Dokument byl Evropským parlamentem vydán v roce 2008 s cílem řešení problematiky bezdomovectví ve členských státech Evropské unie (viz kapitola 3.1).

1) Nástroje a prostředky pro dosažení vytyčených cílů

Jedním z hlavních cílů je destigmatizace osob bez domova a zajištění rovných příležitostí, čehož má být dosaženo prostřednictvím solidarity a osvěty. Jednotlivé členské státy mají zároveň vypracovat jednotnou definici bezdomovectví a na základě toho také statistickou agendu.

2) Definice cílové skupiny integrační politiky

Cílovou skupinou jsou přímo bezdomovci, dle Evropské typologie bezdomovectví ETHOS se jedná zejména o skupinu „Bez střechy“, případně „Bez bytu“ (viz kapitola 2 a 3.2).

[107] URBAN, Luděk. *Evropská unie v České republice* [online]. 2005 [cit. 2011-05-01]. Lisabonská strategie. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/abc/policies/art2377_cs.htm>.

3) Komplexnost formulovaných cílů

Deklarované cíle jsou spíše všeobecného charakteru (posílení sociální koheze a uznání práv vyloučených osob, zlepšení informovanosti veřejnosti o problematice bezdomovectví, sdílená odpovědnost a účast aktérů tvorby veřejných politik atd.), společně však tvoří relativně komplexní program pro řešení problému bezdomovectví v rámci Evropské unie.

4) Zhodnocení efektivity cílů politik sociálního začleňování

Dokument „Declaration of the European Parliament on ending street homelessness“ významně přispěl ke zdokonalení statistických údajů a ukazatelů, které s problematikou bezdomovectví úzce souvisí. Díky tomu je možné efektivněji vyhodnocovat situaci v jednotlivých členských státech a na základě toho vytvořit strategii dalšího postupu řešení tohoto problému. [109]

5.1.2 Česká republika

Národní akční plán sociálního začleňování 2008 – 2010

Součástí Národní zprávy o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování 2008 – 2010, která vychází z Lisabonské strategie a Evropského sociálního programu, je také Národní akční plán sociálního začleňování na stejné období (viz kapitola 3.2.1).

1) Nástroje a prostředky pro dosažení vytyčených cílů

Pro integraci sociálně vyloučených osob mají být při hledání trvalého zaměstnání podporovány zejména některé sociální služby a uskutečňování dalších opatření a aktivit, které by umožnily poskytnutí přímé pomoci ohroženým sociálním skupinám, případně také přispěly k prevenci sociální exkluze. V praxi se jedná například o motivační programy obnovení pracovních návyků, programy pro osoby závislé na drogách, podporu terénní práce a tak dále. [110] Problémem je však nedostatečná definice konkrétních závazků, která by stanovila přesný postup řešení

[108] EUROPEAN COMMISSION. *Lisbon Strategy evaluation document*. Brussels: 2010. 22 s. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_en.pdf>.
[109] Calandrino 2010: 135-136

problému sociálního vyloučení. Zároveň není stanoveno žádné určité opatření, které by mělo vést k přímému řešení problému bezdomovectví nebo alespoň k jeho částečné redukci.

2) Definice cílové skupiny integrační politiky

Pro prioritní záměr posílení integrace sociálně vyloučených osob do společnosti jsou za cílovou skupinu označeny osoby se zdravotním postižením, dlouhodobě nezaměstnaní, osoby bez přístřeší – tedy přímo bezdomovci, ale také skupiny ohrožené ztrátou bydlení, oběti trestných činů, minoritní skupiny a tak dále. [111]

3) Komplexnost formulovaných cílů

Cíle Národního akčního plánu sociálního začleňování 2008 – 2010 tvoří v oblasti sociální integrace relativně komplexní program, který je zaměřen především na motivačně vzdělávací programy a prevenci. Jak však konstatuje Mareš a kol., definice většiny z nich je příliš obecná a je tedy složité hodnotit jejich reálný přínos. [112]

4) Zhodnocení efektivity cílů politik sociálního začleňování

Jak již bylo zmíněno, problémem je přílišná obecnost cílů a zároveň absence jasně formulovaných závazků stanovujících konkrétní postup pro řešení problému sociální exkluze a bezdomovectví. V důsledku toho nejsou formulované cíle na národní úrovni v dostatečné míře implementovány v rámci regionálních samospráv.

Národní program Evropského roku boje proti chudobě a soc. vyloučení

Tento Národní program byl v roce 2009 sestaven Ministerstvem práce a sociálních věcí v rámci Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení (viz kapitola 3.2.1).

[110] MPSV. *Národní zpráva o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování na léta 2008–2010*. 2008. 115 s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5829/zprava_cj.pdf>.
[111] tamtéž
[112] Mareš et al. 2006: 70-71, pozn.: dokument se sice vztahuje k NAPSI pro období 2006 – 2008, nicméně definice cílů v oblasti sociální integrace se prakticky nezměnila

1) Nástroje a prostředky pro dosažení vytyčených cílů

V oblasti podpory bydlení je hlavním nástrojem investiční podpora formou dotace na výstavbu sociálních bytů, dále potom včasné řešení situace případných dlužníků nájemného. Obce by měly dle navrhované koncepce namísto represivního přístupu zvolit spíše cestu prevence, například prostřednictvím lepší informovanosti nájemníků o jejich právech a povinnostech. [113]

2) Definice cílové skupiny integrační politiky

V rámci priority podpory přiměřeného bydlení sociálně ohrožených skupin a řešení problému bezdomovectví jsou cílovou skupinou mimo dlouhodobě nezaměstnaných, zdravotně postižených či starších osob také bezdomovci a osoby žijící v provizorních podmínkách. Obecně se dokument zaměřuje na různé skupiny ohrožené sociální exkluzí.

3) Komplexnost formulovaných cílů

Program se celkově zaměřuje na integraci sociálně vyloučených osob, vzájemnou spolupráci a koordinaci jednotlivých aktérů v procesu tvorby sociálních politik, zvýšení informovanosti, prevenci a podporu vzdělávání pro posílení konkurenceschopnosti. Celkově tedy představuje komplexní rámec uplatňování politiky sociálního začleňování.

4) Zhodnocení efektivity cílů politik sociálního začleňování

Stanovené cíle byly realizovány zejména prostřednictvím jednotlivých projektů, které byly financovány Dotačním programem Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení 2010. Žádat o dotaci mohly například kraje, obce, nestátní neziskové organizace, obecně prospěšné společnosti atd. Vyhodnocení projektů (celkem jich se realizováno 15 návrhů) bylo zpracováno v rámci zastřešujících organizací. [114]

[113] MPSV. *Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. 2009. 23 s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7456/Narodni_program_ER_2010.pdf>.
[114] MPSV. *Projekty Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. 2010. 62 s. Dostupné z WWW: <http://www.ey2010.cz/uploads/file/brozura_projekty_fin_maketa.pdf>.

5.1.3 Magistrát hlavního města Prahy

Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období; Akční plán problematiky bezdomovectví pro období 2010 až 2013

Městská rada schválila v roce 2007 Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období, o dva roky později navazující koncepci pro období 2010 až 2013, která je v podstatě rozšířením té původní (viz kapitola 3.2.2).

1) Nástroje a prostředky pro dosažení vytyčených cílů

Mezi nejdůležitější projekty v rámci Akčního plánu patří mobilní ambulance lékařské péče, hotline, job místa, specializovaný sociálně-prevenční tým a Centrum integrované pomoci bezdomovcům (viz kapitola 3.2.2). Plánuje se také zřízení diskutovaného Centra pro nepřizpůsobivé občany, které by mělo pokrýt nedostatečné kapacity nocleháren a jiných ubytovacích zařízení.

2) Definice cílové skupiny integrační politiky

Akční plán Magistrátu hlavního města Prahy je primárně zaměřen na bezdomovce, kteří se pohybují ve veřejných prostorách města – dle typologie ETHOS tedy na osoby „bez střechy“ (viz kapitola 2 a 3.2).

3) Komplexnost formulovaných cílů

Ač je v dokumentu vedle intervence deklarován především preventivní přístup, celkově se cíle a opatření zaměřují zejména na mírnění dopadů bezdomovectví na vyloučené osoby a obyvatele hlavního města Prahy. Jednotlivé programy jsou sice do jisté míry provázány, důraz však není dostatečně kladen například na osvětu či rekvalifikační programy pro bezdomovce.

4) Zhodnocení efektivity cílů politik sociálního začleňování

Vzhledem k povaze definovaných cílů a programů Akčního plánu je patrné, že dokument problém bezdomovectví neřeší, pouze eliminuje některé jeho nejzjevnější následky. Překážkou je absence komplexního programu prevence a resocializace osob bez domova, jež by napomohla jejich opětovné integraci do společnosti.

5.1.4 Občanské sdružení Naděje

Hlavní prioritou Integračního programu občanského sdružení Naděje je adresné poskytování služeb vedoucích k opětovnému sociálnímu začlenění vyloučených osob. Program funguje od roku 1990 a vztahuje se na všechny pobočky Naděje. [115]

1) Nástroje a prostředky pro dosažení vytyčených cílů

Mezi hlavní součásti programu patři terénní a ambulantní služby, poskytnutí ubytování, potravinové pomoci, duchovní péče a v neposlední řadě také podpora zaměstnanosti prostřednictvím zprostředkování pracovních příležitostí (nejčastěji veřejně prospěšných prací). [116]

2) Definice cílové skupiny integrační politiky

Program se primárně zaměřuje na bezdomovce, dále na osoby a skupiny bezprostředně ohrožené sociálním vyloučením, případně dlouhodobě žijící v nejistých bytových podmínkách (viz kapitola 3.2.2).

3) Komplexnost formulovaných cílů

Poskytované služby mají víceúrovňový charakter, základní úroveň představují spolu s terénní prací také ambulantní služby, nízkoprahová denní centra a noclehárny. Dalším stupněm jsou azylové domy a následně v omezené míře sociální bydlení, kterému ovšem brání nedostatek sociálních bytů (viz kapitola 3.2.2). Primárně se však služby zaměřují na řešení následků bezdomovectví.

4) Zhodnocení efektivity cílů politik sociálního začleňování

Poskytované služby v rámci Integračního programu Naděje jsou přizpůsobeny individuálním potřebám jednotlivých klientů, což umožňuje efektivní uplatňování pomoci v oblasti opětovného sociálního začlenění. Vzhledem k omezeným možnostem sice chybí cílená preventivní opatření, do jisté míry je však pokrývají terénní programy v domácnostech ohrožených sociálním vyloučením.

[115] NADĚJE. *Naděje* [online]. 2010 [cit. 2011-05-15]. Integrační program. Dostupné z WWW: <http://www.nadeje.cz/index.php?q=node/127>.
[116] tamtéž

5.1.5 Shrnutí

1) Nástroje a prostředky pro dosažení vytyčených cílů

Na úrovni Evropské unie jsou nástroje pro uplatňování definovaných cílů vymezeny obecněji, jednotlivé členské státy tak mají možnost zvolit konkrétní prostředky implementace priorit, které se odvíjí od aktuálních potřeb regionální politiky dané země. Česká republika na základě všeobecně stanovených cílů sestavila Národní akční plán, problémem je však nedostatečná konkretizace některých opatření v oblasti politiky sociálního začleňování a tudíž faktická nemožnost kvantifikace jednotlivých výstupů. V důsledku toho je omezena možnost uplatňování cílů na lokální a regionální úrovni vládnutí.

Tento nesoulad však může být způsoben také tzv. „výkonnou mezerou" mezi přijímanou legislativou a jejím uváděním do praxe. Příčinou zmíněné mezery bývá nízká úroveň řízení a vykonávání veřejné správy. Roli hraje také nízká míra legitimity programových dokumentů v očích některých aktérů tvorby politik, která se projeví v nekonzistenci obsahu daného programu. [117]

Níže uvedený model vývoje politiky boje proti bezdomovectví nastiňuje konfrontaci teoretického postupu (Lisabonská strategie, Akční plány) s rozdílnou sociální veřejně-politickou realitou. [118] Schéma zachycuje některé významné indikátory, které ovlivňují proces tvorby politiky sociálního začleňování. První z nich je rozdílná míra informovanosti jednotlivých aktérů – poskytovatelé sociálních služeb mají přímou zkušenost s problematikou bezdomovectví, zatímco politici disponují převážně teoretickými znalostmi. Dalším indikátorem je jistá míra ignorance ze strany zákonodárné a výkonné moci vůči navrhovaným řešení a jeho uplatňování v praxi. Významný vliv mají také média, která konstruují obraz bezdomovectví, což ovlivňuje veřejné mínění a v určitém měřítku také tvorbu politik. Posledním ze zmiňovaných indikátorů jsou hodnoty a normy, které determinují podobu navrhovaných řešení.

[117] Mareš et al. 2006: 70-71
[118] Barták 2004: 82

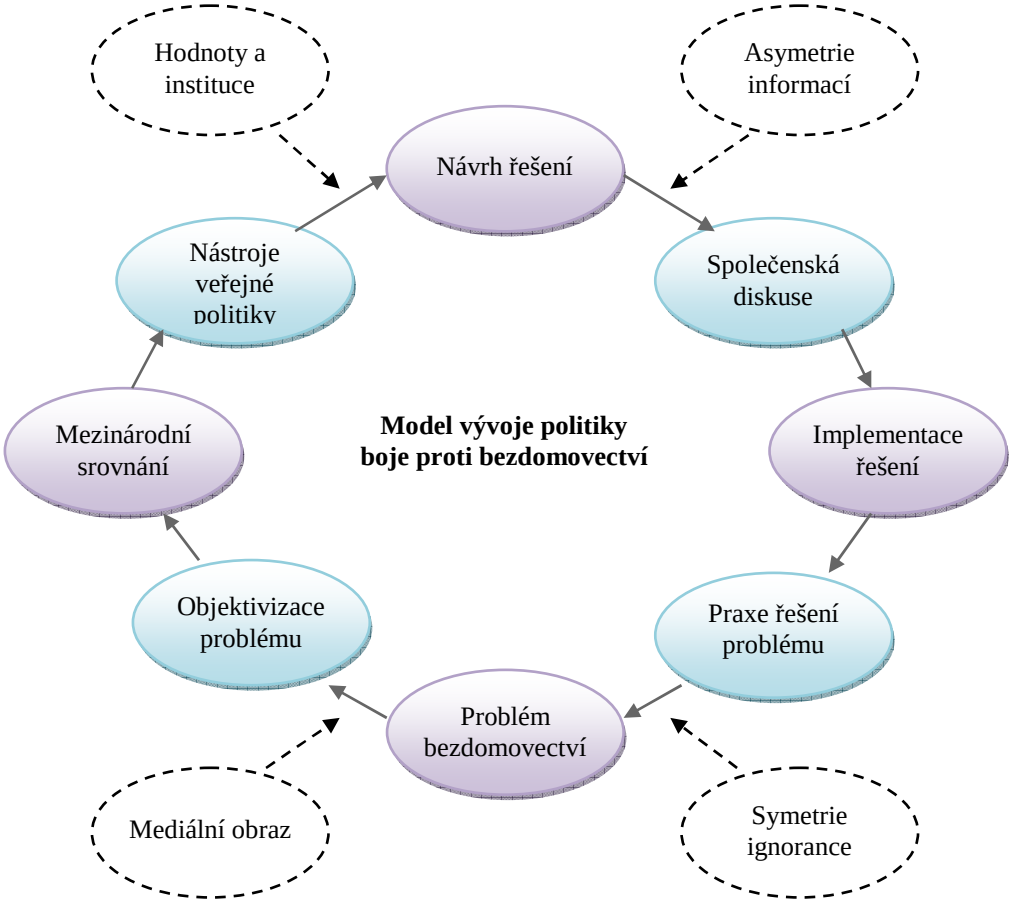

Zdroj: Barták 2004: 82, upraveno

2) Definice cílové skupiny integrační politiky

V oblasti definice cílové skupiny politiky sociálního začleňování lze v rámci evropského víceúrovňového systému vládnutí pozorovat relativní soulad. Sociální pilíř Lisabonské strategie 2000 – 2010 je zaměřen na širokou skupinu osob (například minority, senioři, děti, zdravotně postižení, bezdomovci či osoby ohrožené sociálním vyloučením), což se prostřednictvím Akčního plánu sociálního začleňování promítá i na úroveň České republiky, kde je cílová skupina definována obdobně. V rámci programu Magistrátu hlavního města Prahy je pozornost věnována pouze bezdomovcům, tato skutečnost je však ovlivněna specifickými podmínkami velkoměsta, které se s problematikou bezdomovectví potýká v mnohem vyšší míře. Dokument „Declaration of the European Parliament on ending street homelessness“ je také zaměřen primárně na osoby bez domova, jelikož v rámci Evropské unie chyběla jednotná strategie boje s touto problematikou. Integrační program o. s. Naděje se opět zaměřuje na široké spektrum ohrožených osob.

3) Komplexnost formulovaných cílů

Ve vícestupňovém systému vládnutí se v oblasti zkoumaných politik sociálního začleňování postupně vytrácí prevence. Zatímco na evropské i národní úrovni stanovené cíle definují také konkrétní opatření pro zajištění ochrany před sociální exkluzí, regionální a lokální rovina se již zaměřuje spíše na řešení následků problému bezdomovectví a sociálního vyloučení obecně. Cíl integrace je zachován na všech úrovních vícestupňového systému vládnutí, zůstává však otázkou, v jaké míře je jeho realizace komplexní.

4) Zhodnocení efektivity cílů politik sociálního začleňování

Lisabonská strategie 2000 – 2010 má nesporně pozitivní dopad na vývoj politiky sociálního začleňování, nicméně mnohé z jejích cílů dosud nebyly v plné míře naplněny. Na základě analýzy závěrečné zprávy byla navržena Evropská strategie 2020, hlavní pozornost je směřována na snižování chudoby. Díky formulovaným cílům v rámci „Declaration of the European Parliament on ending street homelessness“ byla v rámci Evropské unie rozšířena statistická agenda bezdomovectví, která je užitečným nástrojem pro hodnocení a porovnání situací na národních úrovních, což rovněž přispívá k efektivnějšímu řešení problému sociálního vyloučení. V České republice se z důvodu nadměrné obecnosti formulovaných cílů politiky sociální integrace příliš nedaří tyto cíle implementovat na regionálních úrovních vládnutí. Akční plán Magistrátu hlavního města Prahy se tak svým zaměřením velmi odlišuje od národní úrovně, místo systémového řešení problému bezdomovectví pouze minimalizuje jeho negativní dopady. Občanské sdružení Naděje má naproti tomu ambiciózněji cíle sociální integrace, nicméně jejich implementace je omezená z důvodů limitovaných možností a finančních zdrojů.

5.2. Realita sociální integrace bezdomovců v ČR

Jak již bylo zmíněno výše (viz kapitola 4.2), kvalitativní část výzkumu byla realizována s uživatelkami Domu Naděje Vršovice. Samotné rozhovory byly po domluvě s odpovědnou vedoucí pobočky uskutečněny dne 13. května 2011 a probíhaly přímo v zařízení azylového domu.

Azylový dům ve Vršovicích je součástí integračního programu občanského sdružení Naděje. Posláním zařízení je pomoc ženám, které se ocitly v nepříznivé životní situaci (ztráta bydlení) a snaha o jejich opětovný návrat k běžnému životu. Cílem azylového domu je vést jeho rezidentky k vyřešení některé z těchto oblastí: obnova přirozených vztahů, získání trvalého zaměstnání či jiného stabilního příjmu, pokrytí závazků a využívání dostupných služeb. Úspěšnému naplnění výše zmíněných cílů později ženám usnadní cestu k vlastnímu nájemnímu bydlení. Azylový dům nabízí několik služeb – ubytování po dobu maximálně jednoho roku, sociální poradenství, potravinovou pomoc a umožnění přípravy teplé stravy, možnost praní osobního prádla a křesťanskou duchovní službu. Celková kapacita zařízení je 30 lůžek, uživatelky přispívají na provoz první tři měsíce 70 korun, později 100 korun za den. Kontaktním místem pro vstup do Domu Naděje Vršovice je nízkoprahové denní centrum, které žadatelkám vystaví doporučení pro poskytnutí služeb azylového domu. [119]

Pro řešení situace bezdomovectví je zapotřebí širokého spektra služeb a pomoci, mezi které patří například: potravinová pomoc, zdravotní péče a případně léčba alkoholových či drogových závislostí, finanční pomoc, opětovné získání pracovních a sociálních dovedností, rekvalifikace, ubytování a tak dále. Aby byla pomoc efektivní, je důležité výše zmíněné služby přizpůsobit potřebám konkrétního jedince. Občanské sdružení Naděje se snaží pokrýt co nejvíce služeb, z důvodu nedostatečných kapacit však například nedisponuje adekvátním počtem sociálních bytů. Níže uvedené schéma zachycuje již zmiňované potřeby bezdomovce a poukazuje na zjevnou multidimenzionalitu celého problému bezdomovectví, jehož řešení vyžaduje komplexní přístup.

[119] NADĚJE. *Naděje* [online]. 2010 [cit. 2011-05-16]. Dům Naděje Praha -Vršovice. Dostupné z WWW: <http://nadeje.cz/index.php?q=node/50>.

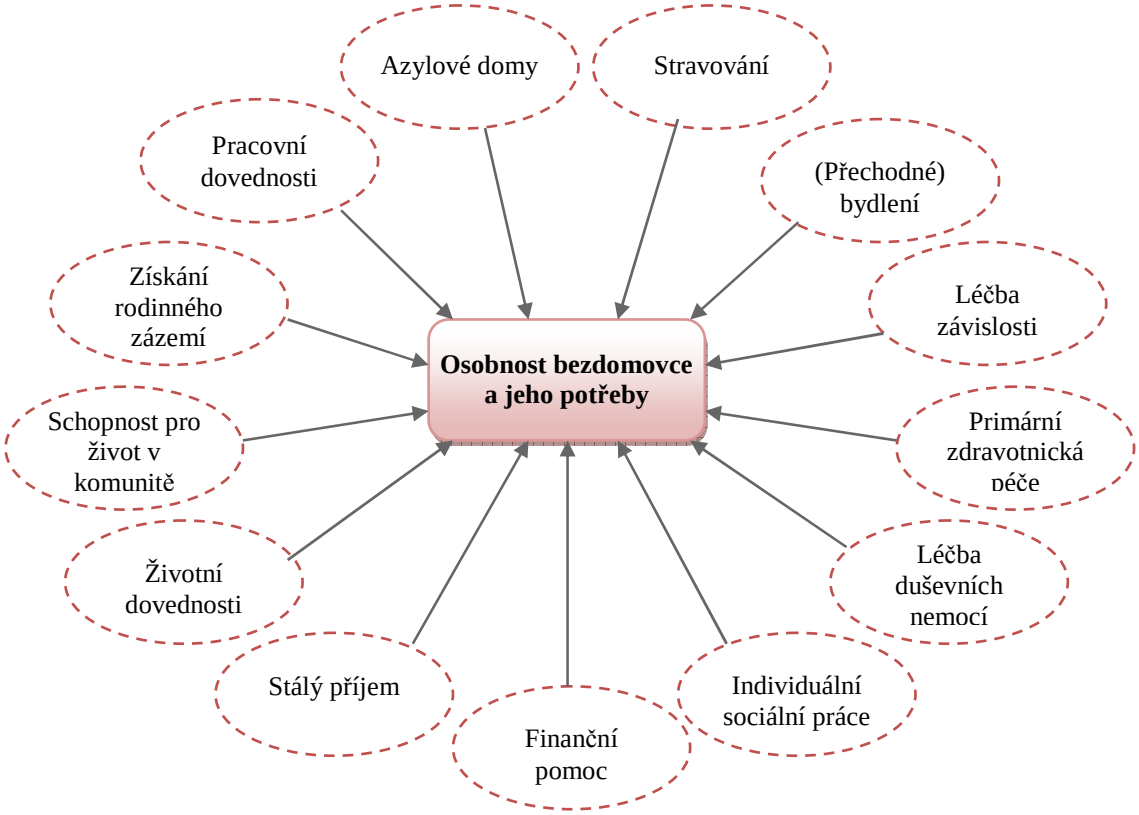

Zdroj: Thompson 2003: 11, upraveno

5.2.1 Helena

- **Stručný popis životního příběhu**

Heleně je 51 let, má středoškolské vzdělání bez maturity, obor prodavačka. Pochází z Liberce, dříve tam pracovala jako kuchařka. V dětství jí matka týrala, což si sebou nese celý život. Po svatbě se s manželem odstěhovali na Slovensko, kde Helena bydlela celkem 20 let. Má 3 dospělé děti, 2 další ji zemřely krátce po porodu. Děti o její situaci nevědí, protože je tím nechce zatěžovat, momentálně s nimi není ani v kontaktu, jelikož chce svou situaci nejprve vyřešit.

Po rozvodu si našla přítele a později se s ním odstěhovala do Prahy za prací, jenže přítelovi krátce poté ukradli doklady. Pracoval tedy na černo, zaměstnavatelé mu často nezaplatili žádnou mzdu. Letos spolu budou 11 let.

Helena je vedená na Úřadu práce a má krátkodobé zaměstnání – úklid veřejných prostor. Její přítel momentálně bydlí ve stanu nebo na ulici a vždy čeká, až Helena dostane výplatu a potom jí prosí o peníze, které utrácí nejčastěji za alkohol.

- **Počátky situace bezdomovectví**

Po příjezdu do Prahy a prvotních komplikacích s přítelovými doklady nemohli najít práci, Helena ještě neměla vyřízené české občanství, nedostávali tedy žádné dávky. Bydleli na faře v Úvalech, ale po příchodu nového faráře museli budovu opustit, následkem toho se octli na ulici.

Jako hlavní příčinu své tíživé situace Helena označila svého přítele, který ač měl několik možností si doklady zařídit, nikdy toho nevyužil a většinu peněz propije. Dokonce si jednou našla práci jako prodavačka, přítel jí ale znovu stáhnul zpět na ulici.

Kdyby mohla udělat něco jinak, nikdy by ze Slovenska neodjela. Když skončili poprvé na ulici, byla zima a neměli žádné informace o noclehárnách, časem se to k nim prostřednictvím dalších bezdomovců dostalo.

- **Situace bezdomovectví**

Aby si obstarali jídlo, chodili s přítelem k jednomu kapucínskému mnichovi, který pomáhal bezdomovcům. Občas přespali v Armádě spásy, kam se nárazově chodili také osprchovat, když bylo teplo, spali venku nebo ve stanu.

Největší překážkou pro byla Helenu obava o její bezpečnost, jednou se je totiž někdo pokusil podpálit a několikrát je okradli. Už kvůli tomu by se Helena nechtěla na ulici nikdy vrátit.

Většina členů Heleniny rodiny je mrtvá, nebo s nimi není kvůli odlišnému pohledu na svět v kontaktu.

- **Kontakt o. s. Naděje**

O Naději se doslechla od ostatních bezdomovců. Už jednou v azylovém domě bydlela, ale vyhodili jí, protože porušila pravidla a nedala o sobě vědět, když se na noc nevrátila. Teď tedy nastoupila podruhé, v říjnu jí pobyt v této pobočce končí.

Helena hodnotí o. s. Naděje pozitivně, vyzdvihuje zejména laskavou vedoucí azylového domu a vůbec celý personál. Ráda chodí cvičit do posilovny, která je součástí zařízení. Se stanovenými pravidly souhlasí a uznává, že jsou nezbytné, ač jí někdy komplikují situaci.

- **Možnosti opětovného sociálního začlenění**

Helena má kamarádku z azylového domu, které se podařilo navrátit do společnosti – našla si trvalou práci a bydlení. Ona sama také věří, že se jí to jednou podaří, stačí prý vyvinout dostatečnou snahu. Zároveň ale tvrdí, že není možné sehnat rozumnou práci, pokud člověk spí na ulici. Rozesílá životopisy, občas se setká s předsudky ohledně věku a sociálního statusu.

Od října, kdy jí končí pobyt, má domluvený jiný azylový dům a v Diakonii má přislíbenou další krátkodobou práci. Vnímá to jako jistotu a je optimistická. Základem pro návrat do normálního života je podle ní bydlení, potom samozřejmě práce a zdraví. Pokud se vše bude dobře vyvíjet, chce opět navázat kontakt s dětmi.

5.2.2 Anna

- **Stručný popis životního příběhu**

Anně je 54 let, vedla podle jejích slov normální život, teď se ale s rodinou nestýká. Po základní škole jí nevzali na střední, je vyučená. Po škole se vdala, má dceru a syna, s manželem se však krátce po narození dětí rozvedli. Když byly děti velké, odstěhovala se s vidinou lepšího výdělku do Prahy, kde nastoupila jako pečovatelka v nemocnici. Nikdy by jí nenapadlo, že skončí na ulici.

- **Počátky situace bezdomovectví**

Anna se v Praze po nějaké době zamilovala a nechala se od dotyčného přemluvit, ať nechá práce a nastěhuje se k němu, že by se o ni postaral. Když to po naléhání skutečně udělala, svého přítele už nikdy neviděla.

Z počátku Anna nemohla uvěřit tomu, že jí opustil a neměla v sobě sílu si hledat novou práci. Nastěhovala se do penzionu a propadla pocitům únavy a deprese, dokud jí nedošly peníze, odmítala si svou situaci připustit.

Jako hlavní příčinu toho, že později skončila na ulici, označila Anna právě sliby a zradu tehdejšího partnera, zároveň svou neschopnost přemoct v sobě nashromážděnou únavu a řešit situaci, dokud byl ještě čas.

V té době stále ještě nevěřila, co jí hrozí, potom jí ale došly peníze a musela odejít na ulici. Ještě pár dní věřila, že jí partner zkouší a že jí v tom nenechá. Dnes to bere jako životní zkušenost.

Podle Anniných slov by jí tehdy pomohl někdo hodně blízký, nikdo takový ale nebyl. Když se ocitla na ulici, nevěděla, kam má jít a co dělat. Brzy však se seznámila se ženou, která jí řekla, kde je ubytovna a nízkoprahová centra, nakonec zůstala v ubytovně Naděje.

- **Situace bezdomovectví**

Tam se seznámila se skupinou dalších bezdomovců, kteří byli slušní, jeden z nich se jí později ujal a naučil jí, co kde může po Praze sehnat. Sama přiznává, že měla velké štěstí.

Nedostávala žádné peníze, dávky neměla celé čtyři měsíce zařízené. Hygienické potřeby a oblečení si obstarávala probíráním popelnic, jídlo občas od někoho dostala. Chodila například pravidelně k Misionářkám lásky, které bezdomovcům jeden den v týdnu poskytovaly stravu. Později Anna bydlela společně s několika dalšími bezdomovci v odstaveném vagonu na nádraží.

Největší překážkou pro ni však byl mráz, následkem toho jí zůstaly trvalé zdravotní komplikace. Říká, že na málo jídla si během tří týdnů zvykla, jen měla pocit, že se už nikdy v životě dosyta nenají.

- **Kontakt o. s. Naděje**

Po nějaké době si zařídila sociální dávky a naskytla se jí možnost ubytování, Anna ovšem stále ještě nebyla vyléčená ze svých depresí, nemohla pracovat, po čase tedy opět skončila na ulici.

Později potkala dalšího muže a začali spolu bydlet pod schody. Asi za tři měsíce ale pochopila, že to nikam nevede a také díky tomu si uvědomila, že už nechce být na

ulici. Rozhodla se tedy zažádat o místo v noclehárně, odkud se později dostala do azylového domu.

Jedinou negativní zkušeností jsou vztahy s ostatními rezidentkami domu, měla dokonce konflikt se svou spolubydlící a muselo dojít k výměně. Anna jinak hodnotí činnost pobočky kladně, je spokojená s nastavenými pravidly i vedením.

- **Možnosti opětovného sociálního začlenění**

Anna nezná nikoho, komu by se podařilo znovu se začlenit do společnosti, nicméně přiznává, že byla tak trochu samotář a o situaci ostatních teď nic neví.

Momentálně si aktivně hledá práci, snaží se co nejvíce rozesílat životopisy, dosud však neměla štěstí. Je vedená na Úřadu práce, podle ní ale není možné zaměstnat všechny zájemce. Do firem chodí také osobně, vidina dlouhodobější stagnace její situace v ní však začíná vyvolávat další útlum.

Anna jako jedinou možnou cestu opětovného sociálního začlenění vnímá trvalou práci, jedině tak se dle jejích slov nebude muset nikoho o nic prosit. Ohledně vývoje své situace si nedělá iluze, přiznává, že je tak trochu skeptik, nicméně je odhodlaná nedělat žádné kroky zpět.

5.2.3 Vanda

- **Stručný popis životního příběhu**

Vandě je 49 let, má dva mladší sourozence a pochází z Ústí nad Labem. Dokud byla malá, bydleli s rodinou u prarodičů. Na toto období ráda vzpomíná, označuje ho za jediný pevný bod dětství, jelikož tam z jejich strany poznala lásku. Později se s rodiči přestěhovali do jiného města, otec hodně pracoval, ale o rodinu se dobře staral a byl hodný na děti. Matka jí naopak týrala, dětem nevařila, neuklízela a odmítala se o ně starat, domácnost tedy obstarávala Vanda. Zároveň ochraňovala své sourozence, jelikož nechtěla, aby je matka také týrala.

Vanda se dobře učila, po základní škole se rozhodla nastoupit na chemickou školu. Jelikož chtěla pryč z domova, odjela studovat na Moravu a bydlela na internátu.

Během studií ale otěhotněla, vdala se a školu přerušila. Krátce po narození syna jí manžel opustil, ve stejný týden jí zemřel tatínek.

Následně tedy krátce bydlela u své matky, která se však k Vandě i jejímu synovi chovala velmi hrubě. Nakonec požádala babičku, jestli by mohli zůstat u ní. Když byl syn větší, nastoupila do práce a začala dálkově studovat ekonomickou školu. Kvůli nedostatku peněz si našla ještě druhou práci, později dostala podnikový byt.

- **Počátky situace bezdomovectví**

V roce 2000 se podnikové byty odkupovaly, Vandin zaměstnavatel je prodával za půl milionu. V té době však byla maximální hranice úvěru 200 tisíc, snažila se tedy zbytek peněz nějak sehnat. Když jí nevyhověli v bance, prosila o půjčku své movité příbuzné, ti jí však řekli, že si každý musí pomoci sám. Podle Vandiných slov by v té době se synem ze dvou platů splátky utáhli.

Nakonec tedy museli odejít do podnájmu, což pro ně ovšem bylo drahé. Časem se k tomu nabalily další komplikace, Vanda po dlouhodobé nemoci přišla o zaměstnání a nemohla sehnat nové. Syn se mezitím oženil, ve stejné době ovšem také ztratil práci. Nějakou dobu to sice z našetřených úspor společně zvládali, po narození vnuka to však již z finančních důvodů nebylo dále možné.

Vanda tedy musela poprosit matku, za by jí nějakou dobu nechala bydlet u sebe. I když nakonec souhlasila, dovolila Vandě koupel pouze jednou týdně a nedávala jí žádné jídlo. Po třech týdnech jí nakonec vyhodila.

Podle Vandiných slov by jí tenkrát pomohlo pochopení ze strany matky nebo bývalého přítele, který se k ní také otočil zády. Zároveň její situaci negativně ovlivnil neprůstřelný byrokratický systém, neměla čím ručit, tudíž jí neposkytli žádnou půjčku.

- **Situace bezdomovectví**

Po nuceném odchodu z matčina bytu zkoušela obvolávat různé známé, nikdo ji ale nechtěl pomoci. Nakonec se domluvila se svou sestřenicí, že by jí nechala přechodně bydlet v kuchyni. Vanda si tedy sbalila věci a odjela za ní, po příjezdu nikdo nepřicházel, čekala proto 12 hodin před domem. V té době byly zrovna kruté mrazy, opakovaně zvonila, ale nikdo jí neotevřel. Nakonec jí tu noc nechal doma přespat

nedaleko bydlící muž, který jí viděl podchlazenou čekat venku. Další den šla za poslední peníze do hotelu, bezvýchodná situace a deprese ji dohnaly k až pokusu o sebevraždu.

Po těchto zkušenostech Vandě zůstaly zdravotní následky, které ji dodnes znemožňují pracovat.

- **Kontakt o. s. Naděje**

Po neúspěšném pokusu o sebevraždu se dostala do Bohnic, kde se učila všechno od začátku – jíst, mluvit, číst. Poznala tam však mnoho pochopení a dobrých lidí. Po odchodu ze zařízení navštívila nízkoprahové centrum, odkud se později dostala do azylového domu.

Vanda si dlouho nedokázala prožité události urovnat v hlavě, nakonec se rozhodla svou minulost prostě useknout. I když nyní bydlí v azylovém domě, často se setkává se stigmatizací, někteří lidé ji dle jejich slov považují za méněcennou. Zdůvodňuje to tak, že pokud se někdo stane bezdomovcem, nemá už pro společnost cenu.

Se synem i jeho rodinou se pravidelně navštěvuje. I když si syn nakonec našel práci, stále nemají dost peněz, aby ji mohli pomoci. Sama říká, že je nechce stahovat dolů, protože je ráda, že to alespoň oni překlenuli.

Negativní zkušenosti s Domem Naděje nemá, pouze běžné záležitosti, které vyplývají z velkého počtu lidí na jednom místě. Zařízení naopak chválí, protože chápe, jak je složité podobné služby provozovat. Obdivuje vedení za jejich práci, podmínky by se prý lépe nastavit nedaly, člověk musí být soudný. V programu Vandě nic nechybí, jen normální život, který si momentálně nemůže dovolit.

- **Možnosti opětovného sociálního začlenění**

Vanda nezná nikoho ze svého okolí, komu by se podařilo dostat zpátky do společnosti. Sama přiznává, že je vše jen o penězích, nejvíce by tedy uvítala možnost trvalého zaměstnání. Kvůli svým problémům se zdravím ale zatím pracovat nemůže, požádala si o invalidní důchod.

Její budoucnost se bude se odvíjet od přiznání invalidního důvodu. Snaží se a přeje si, aby byla zdravá a mohla pokračovat dál. Zároveň chce udělat maximum pro to, aby se její situace zlepšila, momentálně ale fakticky mnoho udělat nemůže a to je pro Vandu to nejhorší.

5.2.4 Karolína

- **Stručný popis životního příběhu**

Karolíně je 21 let, je vyučená v oboru pečovatelské práce. Má dva sourozence, mladšího bratra a starší nevlastní sestru, kterou shodou okolností viděla v den rozhovoru poprvé po šestnácti letech. Když jí byly čtyři roky, její matka od nich odešla. Rok na to se s otcem a bratrem odstěhovali do České lípy, kde však bydlela krátkou dobu. Otec jí totiž začal týrat, v šesti letech se dostala do dětského domova. V patnácti letech měla problémy s učiteli na základní škole, chtěli ji dát do diagnostického ústavu. Nakonec ale byla přemístěna do jiného dětského domova, protože tam v té době měla i svého bratra.

- **Počátky situace bezdomovectví**

Po vyučení odešla Karolína rovnou do Domu na půli cesty v Litoměřicích, kde byla celkem 4 měsíce. Odtamtud jí vyhodili, protože neplnila předepsané kurzy. Po nějaký čas potom bydlela se svým přítelem v Teplicích, zanedlouho se ale rozešli.

Protože v Teplicích nemohla najít práci, rozhodla se Karolína odjet do Prahy. Vyrazila tam více méně na slepo, myslela si, že tam bude bydlet u bývalé švagrové. V Praze ale práci také nezískala, náhodou se ale potkala s její matkou, která se o ni celý život nestarala. Řekla jí, že má bydlení a že by s ní Karolína mohla zůstat. Ukázalo se ale, že žila v dřevěné chatce bez elektřiny a bez vody jako bezdomovec.

Kdyby Karolína mohla, vrátila by vše zpátky. Podle jejích slov by jí tehdy nejvíce pomohlo, kdyby si v Praze hned na začátku našla práci.

Jako hlavní příčinu svého pozdější situace bezdomovce vidí hlavně své selhání. V dětském domově jí dokola opakovali, že je to na ulici těžký, ona je ale ignorovala. Tím, že nakonec odešla z programu Domu na půli cesty, se její situace ještě zhoršila.

- **Situace bezdomovectví**

Později se Karolína dozvěděla, že její matka bere pervitin a je nakažená žloutenkou. Krátce po tom, co se k ní nastěhovala, jí matka ukradla všechny doklady, nemohla si tedy zařídit sociální dávky, ani hledat práci. S matkou žila na ulici celkem rok a půl, stýkala se prakticky jen s narkomany, které nemá vůbec ráda. Často ji nutili, ať si taky dá, ale ona nechtěla skončit jako její matka, tak odolala.

Největší překážkou pro ni byl bídný život na ulici, odkud je těžké se dostat nahoru. Karolíně se to povedlo během půl roku, ale sama říká, že je to kolísavé. I když v dětském domově o její složité situaci věděli, nemohli to nijak řešit, protože už pod ně nespadala. S otcem se už devět let neviděla, nemají si co říct.

- **Kontakt o. s. Naděje**

Už prakticky od začátku chodila do nizkoprahových center, které jí matka ukázala. Nejprve to byla Armáda spásy, tam dostávala jídlo a měla možnost se osprchovat. Později náhodou narazila na pobočku Naděje, tam jí později vyřídili občanku a rodný list. Díky tomu si mohla Karolína konečně vyřídit sociální dávky a později, když si změnila trvalé bydliště, tak i registraci na Úřadu práce. Prostřednictvím nízkoprahového centra se později dostala i do azylového domu.

Vedoucí azylového domu jí nejprve zprostředkovala práci v Motole, kde se starala o nemocné pacienty, ale bylo to docela náročné, proto toho Karolína zanedlouho nechala. Začala si za asistence sociálních pracovníků aktivně hledat práci, nakonec nastoupila do Tesca jako pokladní. Často se sice musí držet na uzdě, protože se někteří zákazníci nechovají zrovna přívětivě, ale celkově působí spokojeně. Říká, že si zvykla pracovat, kdyby opět skončila znovu na ulici, byl by to pro ni konec.

Negativní zkušenosti má hlavně z nízkoprahových center, jelikož tam chodili samí narkomani a ona se mezi nimi cítila divně. V azylovém domě je v současné době nejmladší, musí tedy všem ustupovat a to ji rozčiluje. Za dva měsíce se ale bude stěhovat do domu pro lidi z dětských domovů a diagnostických ústavů, maximální věk rezidentu je 26. Těší se, že to tam z tohoto hlediska bude lepší, protože budou všichni na jedné lodi.

Jako pozitiva azylového domu vnímá Karolína zejména personál, protože ji pomáhají zařizovat vše potřebné. Nic jí v programu nechybí, nejvíce jí pomohlo to, když jí umožnily pobyt na dluh, než se mohla zaevidovat na Úřad práce.

Karolínina matka stále bere pervitin, před nedávnem začala také ve zvýšené míře konzumovat alkohol. Když jsou spolu někde na veřejnosti, tak se za svou matku stydí.

- **Možnosti opětovného sociálního začlenění**

Karolína rovněž nezná nikoho, komu by se podařilo vrátit z ulice zpět do společnosti, říká ale, že se pohybovala hlavně mezi narkomany.

Nejdůležitější krok k návratu zpět je podle ní bydlení. Momentálně uvažuje o tom, že si najde ke své práci ještě brigádu, aby si vydělala na školu. Chtěla by dálkově studovat obor kuchař, číšník. Svojí budoucnost ale nijak důkladně neplánuje, říká, že bere to, co jí přijde pod nos.

5.2.5 Shrnutí rozhovorů

Rozhovory s rezidentkami Domu Naděje ve Vršovicích se věnovaly několika okruhům. Prvním dvěma z nich, tedy stručnému popisu životního příběhu a příčin bezdomovectví, je pozornost věnována v následující části práce (viz kapitola 5.3). Na tomto místě se věnuji zejména zkušenostem respondentek s programem občanského sdružení Naděje a reálným možnostem jejich opětovného sociálního začlenění.

O službách, které bezdomovcům poskytují neziskové organizace, se vybrané respondentky dozvěděly převážně od ostatních lidí žijících na ulici. Pouze v jednom případě byly tyto služby přímo doporučeny a zprostředkovány jiným zařízením. Je tedy zřejmé, že se informace podobného typu šíří prostřednictvím samotné bezdomovecké komunity. Problém však může nastat, pokud se osoba v tíživé životní situaci z nějakého důvodu nedostane do kontaktu s ostatními lidmi bez domova a tudíž nezíská informace touto cestou. Pokud na pobočku některé z organizací nenarazí náhodou, často totiž neví, kde služby tohoto typu vyhledávat. To potvrzují i samotné respondentky, když přiznávají, že o podobných možnostech předtím nevěděly.

Po získání místa v azylovém domě je často prvotním krokem vyřízení osobních dokladů a trvalého bydliště, aby bylo možné pobírat sociální dávky a registrovat se na Úřad práce, případně zažádat o důchod. Pro pomoc s těmito záležitostmi jsou v zařízení k dispozici sociální pracovníci. Dalším krokem je hledání zaměstnání, k tomuto účelu funguje speciální program „Job klub“, klientky mohou využívat počítačů a telefonu, aby odpovídaly na vystavené inzeráty. Procesu většinou asistují vyškolení pracovníci, kteří rezidentkám asistují například při tvorbě životopisu.

Zkušenosti respondentek s pobočkou Naděje ve Vršovicích jsou vesměs pozitivní. Všechny vyzvedávají činnost vedení a personálu, zároveň respektují zavedená pravidla. Chápou, že je nezbytné nastavit určité limity a podmínky pobytu v azylovém domě. Negativně hodnotí pouze některé aspekty hromadného soužití, všechny však uznávají, že se jedná pouze o běžné záležitosti a nedá se tomu v podobných zařízeních předcházet.

Pouze jedna z dotazovaných bezdomovkyň znala někoho, komu se podařilo začlenit zpět do společnosti. Jedná se také o klientku azylového domu ve Vršovicích, našla si trvalé zaměstnání a vlastní bydlení.

Hlavním podmínkou opětovného návratu do společnosti je podle respondentek vlastní bydlení a dále samozřejmě trvalé zaměstnání. Problémem jsou však relativně vysoké finanční náklady na nájem, který by bylo obzvláště v případě samostatného bydlení obtížné pokrýt. Téměř všechny dotazované ženy se setkaly s nějakou formou diskriminace či předsudků kvůli svému společenskému statusu.

5.3. Ověření publikovaných příčin bezdomovectví u žen

Z výzkumu v roce 2001 vyplynulo, že mužů bezdomovců je zhruba čtyřikrát více než žen. Souvisí to zejména s vyšší tendencí žen v nepříznivé situaci hledat podporu ve svém okolí. Mívají totiž bohatší sociální síť a neostýchají se tolik požádat své příbuzné a známé o pomoc. Pro ženy je zároveň ulice ještě daleko nebezpečnější, existuje například relativně vysoké riziko znásilnění. [120]

[120] Průdková, Novotný 2008: 24

Společnost odsuzuje ženy bezdomovkyně mnohem více, než muže, častěji se setkávají s negativními reakcemi ze strany veřejnosti, což souvisí s přetrvávající nerovnoprávností obou pohlaví. I z toho důvodu se ženy mnohdy uchylují k utajení a raději volí latentní formu bezdomovectví. Žijí tak v nejistých podmínkách v různých komunitách či přechodných zařízeních. V mnoha případech se zároveň musí postarat i o děti, touto cestou skrývají svou situaci a chrání tak sebe i své potomky před negativními dopady stigmatizace. [121]

Ženy bezdomovkyně pocházejí převážně z nejnižších společenských vrstev. Ze statistických údajů vyplývá, že se často potýkaly s nejistou finanční situací, nevyhovujícím bydlením (například přelidněné byty, dočasné nebo zchátralé obydlí, zdravotní závadnost), nízkou úrovní vzdělání či neuspořádanými rodinnými poměry. [122]

Podle Hradeckého lze identifikovat dvě skupiny faktorů, které ovlivňují vznik bezdomovectví. První z nich jsou faktory objektivní, tedy pod vlivem politiky daného státu (například dodržování lidských práv, začleňování mládeže do trhu práce, boj s nezaměstnaností, zabezpečení ve stáří a v nemoci, rovnost mužů a žen, problémy menšin atd.). Druhou skupinou jsou faktory subjektivní, sem patří čtyři základní podskupiny faktorů: materiální, vztahové, osobní a institucionální. Příčiny bezdomovectví u žen jsou dle Hradeckého ovlivněny převážně vztahovými faktory, kam patří například rozpad rodiny či její dysfunkce, vztahové problémy, rozvod, násilí v rodině, osamělost a mnohé další. [123]

V rozhovorech jsem se zaměřila na příčiny a průběh bezdomovectví z pohledu respondentek. Většina současných výzkumů se zabývá bezdomovci obecně, pokusila jsem se proto zmapovat situaci výhradně z hlediska žen. Jak jsem psala výše, počet mužů žijících na ulici je mnohonásobně vyšší, bude tedy zajímavé porovnat publikované příčiny vzniku bezdomovectví z této perspektivy.

Pro účely analýzy jsem si zvolila několik třídících kategorií, v jejichž rámci jsou provedené rozhovory porovnávány a zkoumány. Tato kritéria jsou následující:

[121] Hradecký 1996: 43-44
[122] Hradecký 1996: 44
[123] tamtéž

- Rodinná situace
- Počátky situace bezdomovectví
- Příčiny bezdomovectví z pohledu respondentek
- Průběh bezdomovectví

Rodinná situace

Tři respondentky uvedly, že byly v dětství jedním z rodičů týrány, jedna z nich kvůli tomu skončila v dětském domově. Dvě z nich zároveň pocházejí z neúplných rodin (v prvním případě úmrtí, ve druhém odchod jednoho z rodičů). Tři z respondentek jsou rozvedené a mají z předchozího svazku děti, jedna z žen však uvedla, že se svými potomky není v kontaktu. *„Nechci je tím zatěžovat* (své děti), *je to asi těžko pochopitelný, ale já prostě nemůžu. Nejdříve si chci vyřešit svoje.“* (Helena)

Počátky situace bezdomovectví

Tři z respondentek se s vidinou lepších možností na trhu práce odstěhovaly do Prahy, u dvou z nich to lze považovat za jeden z počátečních kroků, které později směřovaly k bezdomovectví. *„Vždycky jsem chtěla do Prahy, já jsem si myslela, že si finančně polepším, ale potom jsem zjistila, že mi už dávno ujel vlak“* (Anna) V případě dvou žen byla počátky bezdomovectví ovlivněny také jejich tehdejším partnerem. *„On vlastně vždycky čeká na peníze, a když je mám, tak mu je dám. Prostě mě v tom nechal.“* (Helena) U jedné z respondentek došlo k souběhu většího počtu faktorů: ztráta zaměstnání u ní i jejího syna, nedostatek financí na odkoupení podnikového bytu a následné odstěhování do podnájmu, který byl finančně neudržitelný, zdravotní stav, neochota známých, nemožnost získání úvěru. *„No a potom už se to všechno hromadilo a postupně se celá situace zhroutila.“* (Vanda)

Příčiny bezdomovectví z pohledu respondentek

Dvě z respondentek vnímají jako hlavní příčinu svého přítele. První z nich byla prakticky kvůli partnerově nepříznivé situaci stažena na dno zároveň s ním. *„Je to hlavně díky mému příteli, kdyby se snažil, mohl si ty doklady vyřídit. On ale všechny peníze propil a já už potom taky žádné neměla.“* (Helena). Druhá žena uvěřila slibům svého tehdejšího přítele a odešla ze zaměstnání, aby se k němu mohla nastěhovat. „*On mi obalil můj unavený mozek tím vším, co mi nasliboval a pak prostě zmizel. Zbyla mi*

už jenom obrovská únava, pořád jsem ale věřila, že mě v tom nenechá.“ (Anna) Další žena vnímá jako hlavní příčinu neprůstřelnost byrokratického systému, což hrálo roli v dalším vývoji a souběhu všech faktorů. *„Nejhorší byla ta bezmoc vůči všem těm stanoveným postupům a pravidlům. Nikdo neprojevil lidský soucit, i když jsem tenkrát ty peníze na splácení měla.“* (Vanda) Poslední respondentka uvádí jako důvod její životní situace vlastní selhání. *„Je to prostě asi kvůli tomu, že jsem je* (pracovníky domu) *neposlouchala a odešla z Domu na půli cesty. Pořád mi říkali, že je to na ulici těžký, já jsem je ale ignorovala.“* (Karolína)

Průběh bezdomovectví

Jedna z respondentek na ulici sice dlouhodobě nebydlela, prožila si ovšem stejně jako ostatní úplný pád na dno. Zbylé tři respondentky v průběhu situace bezdomovectví prakticky od začátku využívaly služeb některé z organizací poskytujících základní služby sociální pomoci (strava, hygiena). *„Ostatní* (bezdomovci) *mi ukázali, kam můžu jít pro jídlo, kde se můžu osprchovat a tak. Měla jsem to rozplánovaný na jednotlivý dny, tuhle někde dávali polívku, tuhle zadarmo nocleh“* (Anna) Všechny tři občas přespávaly venku, když byla zima přebývaly například v garáži, v odstaveném vagonu, dřevěné chatce a když se vyskytla možnost tak v některé z nocleháren. Dvě z nich byly minimálně jednou okradeny. *„Nejhorší byl ten strach, pořád jsem se bála, co se mi kde stane. Jednou nás dokonce podpálili.“* (Helena)

Výzkum tedy ukázal některé z možných příčin bezdomovectví u žen. Pokud mám identifikovat hlavní subjektivní faktory ovlivňující situaci vybraných respondentek, ve dvou případech se jedná o vztahové faktory v kombinaci s materiálními (Helena a Anna), v dalším potom o souběh institucionálních a osobních (Karolína) a případě Vandy společné působení osobních, vztahových a materiálních faktorů. Vliv na situaci respondentek měly samozřejmě i faktory objektivní, které souvisí například se sociální politikou státu.

6. Závěry

Formulované cíle politik sociálního začleňování byly v rámci této práce zjištěny v evropském víceúrovňovém systému vládnutí definovány na třech základních úrovních. V rámci Evropské unie vychází z Lisabonské strategie 2000 – 2010, Evropského sociálního programu a dokumentu „Declaration of the European Parliament on ending street homelessness“. Na úrovni České republiky jsou definovány v Národním akčním plánu sociálního začleňování pro období 2008 – 2010 a Národním programu Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Regionální dimenzi představuje Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období a navazující Akční plán problematiky bezdomovectví pro období 2010 až 2013, které zpracoval Magistrát hlavního města Prahy. Pro porovnání byl do srovnání zařazen také Integrační plán občanského sdružení Naděje.

V evropském víceúrovňovém systému vládnutí postupně dochází v jeho nižších úrovních k eliminaci cílů pro prevenci sociálního vyloučení. I když je například v dokumentech na lokálních úrovních význam prevence zmíněn, neobsahuje žádná konkrétní efektivní opatření, která by se ukázala jako účinná v ochraně před sociální exkluzí. Naproti tomu v deklarovaných strategiích na jednotlivých úrovních přetrvává cíl integrace, jeho realizace se však často potýká s nedostatečnou mírou komplexnosti sociálních programů. V rovině Magistrátu hlavního města Prahy je již komplexnost integračních programů zcela rozložena na její jednotlivé části.

Problém efektivity sociální integrace v České republice je determinován přílišnou obecností formulovaných cílů Národního akčního plánu sociálního začleňování. Na základě toho se příliš nedaří stanovené cíle implementovat na regionálních a lokálních úrovních vládnutí. Akční plány v rámci Magistrátu hlavního města Prahy se tak významně liší od zastřešující národní úrovně a namísto zavedení systémového řešení problému sociální exkluze pouze mírní jeho nejpalčivější důsledky. Občanské sdružení Naděje má naproti tomu ambiciózněji cíle sociální integrace, nicméně jejich implementace je omezená dostupností finančních zdrojů.

Hodnocení činnosti pražské pobočky občanského sdružení Naděje bylo zjišťováno prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů se čtyřmi vybranými bezdomovkyněmi. Oslovené respondentky se v první řadě shodly na primárním přínosu

v oblasti pokrytí základních osobních potřeb (strava, ubytování, osobní hygiena), což je samozřejmě jeden z nezbytných kroků pro jejich úspěšnou integraci do většinové společnosti. V azylovém domě zároveň získaly zázemí pro budoucí tvorbu nových sociálních vazeb. Jako velmi přínosné v jejich snaze o opětovné sociální začlenění jsou hodnoceny asistenční programy pro hledání trvalého zaměstnání, sociální pracovník pomáhá rezidentkám například s odesíláním životopisů či přípravou na pracovní pohovor. Respondentky také často využily nabízenou asistenci s vyřizováním sociálních dávek a invalidních důchodů.

Na otázku, zda dle jejich názoru v programu občanského sdružení Naděje nějaká klíčová služba chybí, respondentky odpovídaly záporně. Spíše než negativa následně rozebíraly klady programu a služeb Domu Naděje ve Vršovicích.

Pouze jedna respondentka zná někoho ze svého okolí, komu se podařilo najít stálé zaměstnání, vlastní bydlení a trvale se začlenit zpět do společnosti. Jednalo se o bývalou rezidentku zkoumaného azylového domu. Některé další sice nastoupily do zaměstnání na hlavní pracovní poměr, ovšem následně skončily jako bezdomovkyně zpátky na ulici. Jedna z respondentek je trvale zaměstnaná, nicméně její výdělky nepostačují k zajištění vlastního bydlení.

Dotazované ženy vnímají jako jedinou cestu k opětovné sociální integraci získání vlastního bydlení, případně trvalého zaměstnání, ideálně samozřejmě obojího. Podle jejich slov by však k úspěšnému návratu stačilo alespoň jedno z uvedených. Problémem však vidí ve finanční nedostupnosti nájemního bydlení (obzvláště, pokud by nájemné platily samy) a diskriminaci na trhu práce. Možným řešením je tedy ustanovení jednotného legislativního rámce, který by přispěl k rozvoji sociální ekonomiky v České republice (chráněný pracovní trh, sociální bydlení).

Vybrané respondentky se do programu občanského sdružení Naděje dostaly prostřednictvím nízkoprahových center, kam přišly buď samy, nebo na doporučení jiného zařízení. Příčiny vzniku bezdomovectví byly u každé z nich ovlivněny souběhem několika subjektivních (z nich převažovaly vztahové a materiální) a objektivních faktorů.

Summary

This Bachleor thesis „Posibilities of integration homeless people into Czech society" deals with phenomenon of of social exclusion and homelessness. The main problem is the insufficient effectiveness of social integration policies, predominated by only isolated solutions for the most blatant consequences. The aim of this work is to compare and evaluate selected social integration policy documents within the framework of the European multilevel system of government. The current possibilities for the social reintegration of homeless people into Czech society will be assessed on the basis of the results of this analysis. This work also attempts to validate published causes of homelessness for a selected group of homeless Czech people.

The first part of this thesis is focused on theoretical concepts, such as poverty, sociel exclusion, stigmatization and the economic and job market transformations influenced by neoliberalism theory. It also describes contemporary agenda of European and Czech Republic policies in relation to social inclusion and homelessness.

In the empirical part a combination of qualitative research methods is used (semi-structured interviews with homeless people) together with a comparative analysis of the formulated goals of the social integration policies within the framework of the European multilevel system of government. The first chapter compares and evaluates the goals according to predetermined criteria. Next chapter includes summarized interviews with homeless women.

Through this research it was found that the problem of the effectiveness of social integration in the Czech Republic is determined in particular by the excessive generality of the formulated goals at national level. One consequence of this is a relative lack of success in implementing the stipulated goals at regional and local levels of government. The interviews show that the homeless people consider that the only way back to social integration is through acquiring their own housing and potentially permanent employment; however, the unaffordability of rented apartments works as a barrier. One possible solution is the creation of a coherent legislative framework that would contribute towards the development of a social economy in the Czech Republic and would thus enable persons in difficult circumstances to make use of social accommodation and a protected job market.

Použitá literatura

ANÝŽOVÁ, Petra. *Teoretická a metodologická perspektiva mezinárodních komparativních výzkumů*. Praha, 2010. 149 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.

BARTÁK, Miroslav. *Zdravotní stav populace bezdomovců v ČR a jeho determinanty I: Bezdomovství v zrcadle veřejné politiky*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 2004. 102 s. ISSN: 1213-8096.

BERGHMAN, Jos. The Resurgence of Poverty and the Struggle Against Social Exclusion. *International Social Security Review*. 1997, 50, 1, s. 3-21.

BURCHARDT, Tania; LE GRAND, Julian; PIACHAUD, David. Social Exclusion in Britain 1991—1995. *Social Policy and Administration*. 1999, 33, 3, s. 227–244.

CALANDRINO, Michele. Homelessness and Housing Exclusion in the EU Social Inclusion Process. *European Journal of Homelessness*. 2010, 4, s. 127-137. ISSN 2030-2762.

CASAVANT, Lyne. Definition of Homelessness. In BEGIN, Patricia, et al. *Homelessness*. Canada: Parliamentary Research Branch, 1999. s. 5-9. Dostupné z WWW: <http://www.parl.gc.ca/Content/LOP/researchpublications/prb991-e.pdf>.

CVEČEK, David, et al. *Návrh udržitelného rozvoje sociálních služeb pro bezdomovce*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. 104 s. ISBN 978-80-247-2348-8.

DOHNALOVÁ, Marie. *Sociální ekonomika v České republice*. 2008. 7 s. Dostupné z WWW: <http://kvf.vse.cz/storage/1218125128_sb_dohnalovmarie.pdf>.

EVANS, R. D.; FORSYTH, C. J. Risk factors, endurance of victimization, and survival strategies: The impact of the structural location of men and women on their experiences within homeless milieus. *Sociological Spectrum*. 2004, 24, s. 479-505.

FEANTSA. Europe 2020 : Time for an EU Homelessness Strategy: FEANTSA response to the Europe 2020 strategy. 2010. 6 s. Dostupný také z WWW: <http://feantsa.horus.be/files/freshstart/EU_Docs/Social_Inclusion/2010/23062010_feantsa_europe2020_en.pdf>.

FITZPATRICK, Suzanne. Homelessness in the European Union: In KLEINMAN, Mark, et al. *European Integration and housing Policy*. London: Routledge, 1999. s. 197-214. ISBN 0415170257.

FLICK, Uwe; KARDOFF, Ernst; STEINKE, Ines. *A Companion to Qualitative Research*. London: SAGE Publications, 2004. 432 s. ISBN 9780761973751.

FRYDRYCH, Jan. *Motivační potenciál pobytových služeb sociální prevence pro ubytování „rough sleepers" v České republice*. Praha, 2010. 120 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze.

GOFFMAN, Erving. *Stigma.* Praha: SLON, 2003. 168 s. ISBN 80-86429-21-0.

HAWTIN, Murray; KETTLE, Jane. Housing and Social Exclusion. In PERCY-SMITH, Janle. *Policy Response to Social Exclusion: Towards Inclusion?*. Buckingham: Open University Press, 2000. s. 107-129. ISBN 978-0335204731.

HEATHERTON, Todd et al. *The Social Psychology of Stigma.* New York: Guilford Press, 2003. s. 450. ISBN 1-57230-942-3.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

HOCH, Charles; SLAYTON, Robert. *New Homeless and Old: Community and the Skid Row Hotel*. Philadelphia: Temple University Press, 1989. 312 s. ISBN 0-87722-765-9.

HOMBS, Mary Ellen. *American Homelessness: A reference handbook.* Santa Barbara: ABC-CLIO, Inc., 2001. 299 s. ISBN 1-57607-247-9.

HRADECKÝ, Ilja, et al. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje o. s., 2007. 50 s. ISBN 978-80-86451-13-8.

HRADECKÝ, Ilja; HRADECKÁ, Vlastimila. *Bezdomovství - Extrémní vyloučení*. Praha: Naděje o. s., 1996. 85 s.

JORGENSEN, Marianne; PHILLIPS, Louise. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: SAGE Publications, 2002. 229 s. ISBN 9780761971122.

KUDLÁČEK, Miroslav. Goffmanův koncept stigmatizace. In RABOCH, J. a kol. *Česká psychiatrie a svět.* Praha: Galén, 2004. s. 87-89. ISBN 80-7262-273-0.

LANG, Tim; RAYNER, Geof. Obesity: a growing issue for European policy?. *Journal of European Social Policy*. 2005, 15, 4, s. 301-327.

LEISERING, Lutz; LEIBFRIED, Stephan. *Time and Poverty in Western Welfare States*. Cambridge: Cambridge university Press, 2000. 381 s. ISBN 0-521-59013-2.

LUX, Martin; MIKESZOVÁ, Martina; SUNEGA, Petr. *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR***.** Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2010. 64 s. ISBN 978-80-7330-176-7.

MAREŠ, Petr. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. 2000, 36, 3, s. 285-297.

MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: Slon, 1999. 249 s. ISBN 80-85850-61-3.

MAREŠ, Petr; SIROVÁTKA, Tomáš. Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda. *Sociologický časopis*. 2008, 44, 2, s. 271–294.

MAREŠ, Petr. Sociální exkluze a inkluze. In SIROVÁTKA, Tomáš. *Sociální inkluze a exkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií a Nakladatelství Georgetown, 2004. ISBN 80-210-3455-6.

MAREŠ, Petr, et al. *Sociální vyloučení a sociální začleňování v České republice jako veřejně politická agenda*. Praha: CESES FSV UK, 2006. Sociální začleňování v České republice: evropská a čeká agenda?, s. 79. ISBN 1801-1519.

POTŮČEK, Martin a kol. *Veřejná politika*. Praha: SLON, 2005. 399 s. ISBN 80-86429-50-4.

POTŮČEK, Martin a kol. *Zpráva o lidském rozvoji. Odkud přicházíme, co jsme, kam jdeme?* Praha: MJF, 2003. 123 s. ISBN 80-86284-33-6.

PRŮDKOVÁ, Táňa; NOVOTNÝ, Přemysl. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.

PRŮŠA, Ladislav. *Sociální služby - Srovnání ČR a EU: Vzdělávání pracovníků sociální sféry*. 2007. 57 s. Dostupné z WWW: <http://www.vcvscr.cz/asc.gif/ke-stazeni/39socialni-sluzby-srovnani.pdf>.

SIROVÁTKA, Tomáš. Sociální a ekonomické faktory marginalizace na pracovním trhu v České republice. *Sociologický časopis*. 1997, 33, 2, s. 169–188.

SIROVÁTKA, Tomáš, et al. *Příjmová chudoba, materiální deprivace a sociální vyloučení v České republice a srovnání se zeměmi EU: Výzkumná zpráva z projektu Monitorování chudoby*. Brno: VÚPSV Praha, výzkumné centrum Brno, 2005. 322 s. Dostupné z WWW: <http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_166.pdf>.

SIROVÁTKA, Tomáš; RÁKOCZYOVÁ, Miroslava. The Strategy of Social Inclusion in the Czech Republic : Masaryk University and Research Institute of Labour and Social Affairs. *Paper to be presented at the ESPAnet conference, Vienna, Sept. 20-21, 2007*. 2007, s. 32.

ŠRUBAŘ, Ilja. Neoliberalismus, transformace a občanská společnost. *Sociologický časopis*. 1996, 32, 1, s. 67-78.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta; LUPTÁKOVÁ, Marina; KOPOLDOVÁ, Bedřiška. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: Závěrečná zpráva* [online]. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008 [cit. 2011-04-17]. Dostupné z WWW: <http://www.ok.cz/iksp/docs/344.pdf>.

ŠUPKOVÁ, Danuše, et al. *Zdravotní péče o bezdomovce v ČR*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. 62 s. ISBN 978-80-247-2245-0.

VEČERNÍK, Jiří. Proměny a problémy české sociální politiky. *Sociologický časopis*. 2005, 41, 5, s. 863-880.

ZEITLIN, Jonathan; POCHET, Philippe; MAGNUSSON, Lars. *The open method of co-ordination in action : the European employment and Social Inclusion Strategies*. Brussels : P.I.E. - Peter Lang, S. A., 2005. 519 s. ISBN 90-5201-280-6.

ZUKAL, Jiří. Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. *Veřejná správa*. 2010, 21, 2, s. 18-19, ISSN 1213-6581.

ŽIŽKOVÁ, Jana. Chudoba a problém chudoby v české společnosti. In KREBS, Vojtěch, et al. *Sociální politika*. Praha: ASPI, 2005. s. 104-124. ISBN 80-7357-050-5.

- **Další informační zdroje:**

European Commission [online]. 2011 [cit. 2011-05-02]. Social Protection & Social Inclusion. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=750&langId=en>.

EUROPEAN COMMISSION. *Lisbon Strategy evaluation document*. Brussels: 2010. 22 s. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/lisbon_strategy_evaluation_en.pdf>.

COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. Notices from European Union Institutions and bodies : Council conclusions of 12 May 2009 on a strategic framework for European cooperation in education and training. *Official Journal of the European Union. 2009*, 119, s. 2-10. Dostupný také z WWW: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:EN:PDF>.

FEANTSA. *European Federation of National Organisations working with the Homeless* [online]. 2010 [cit. 2011-05-04]. European Platform against Poverty and the adoption of a EU poverty target for 2020. Dostupné z WWW: <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=1114>.

FEANTSA. *European Federation of National Organisations working with the Homeless* [online]. 2008 [cit. 2011-05-05]. ETHOS - European Typology on Homelessness and Housing Exclusion. Dostupné z WWW: <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?page=484>.

FEANTSA. *European Federation of National Organisations working with the Homeless* [online]. 2010 [cit. 2011-05-04]. European Parliament Written Declaration on ending street homelessness 111/2007adopted. Dostupné z WWW: <http://www.feantsa.org/code/en/pg.asp?Page=963>

Homelessness [online]. 2009 [cit. 2011-05-05]. Homelessness Glossary: Define Homenessness. Dostupné z WWW: <http://www.homeless.org.au/glossary.htm>.

KOMISE ES. *Evropská komise* [online]. 2005 [cit. 2011-05-03]. Pracujme společně, pracujme lépe: nový rámec pro otevřenou koordinaci politiky sociální ochrany a začlenění v Evropské unii. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/com_2005_706_cs.pdf>.

KUŽVARTOVÁ, Lenka; MALÁ, Klára. Zmizet z ulic, zmizet z očí. *A2*. 2010, 13. Dostupný také z WWW: <http://www.advojka.cz/archiv/2010/13/zmizet-z-ulic-zmizet-z-oci>. ISSN 1803-6635.

Magistrát hlavního města Prahy. *Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období*. 2008. 43 s. Dostupné z WWW: <http://www.novyprostor.cz/casopis/pdf/akcni_plan.pdf>.

Magistrát hlavního města Prahy. *Akční plán problematiky bezdomovectví pro rok 2010 až 2013*. 2010. 18 s. Dostupné z WWW: <http://socialni.praha.eu/jnp/cz/aktuality/akcni_plan_problematiky_bezdomovectvi_aktualita.html>.

MPSV. *Bílá kniha v sociálních službách*. 2003. 51 s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/736/bila_kniha.pdf>.

MPSV. *Národní zpráva o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování na léta 2008–2010*. 2008. 115 s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5829/zprava_cj.pdf>.

MPSV. *Priority rozvoje sociálních služeb pro období 2009 - 2012*. 2009. 26 s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7759/Priority_rozvoje_soc_sluzeb.pdf>.

MPSV. *Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. 2009. 23 s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7456/Narodni_program_ER_2010.pdf>.

MPSV. *Projekty Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení*. 2010. 62 s. Dostupné z WWW: <http://www.ey2010.cz/uploads/file/brozura_projekty_fin_maketa.pdf>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. 2011 [cit. 2011-04-29]. Pomoc v hmotné nouzi. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/5>.

NADĚJE. *Naděje* [online]. 2010 [cit. 2011-05-15]. Integrační program. Dostupné z WWW: <http://www.nadeje.cz/index.php?q=node/127>.

NADĚJE. *Naděje* [online]. 2010 [cit. 2011-05-16]. Dům Naděje Praha -Vršovice. Dostupné z WWW: <http://nadeje.cz/index.php?q=node/50>.

Opening Doors: *Federal strategic plan to prevent and end homelessness* [online]: United States Interagency Council on Homelessness, 2010 [cit. 2011-04-17]. Dostupné z WWW: <http://www.feantsa.org/files/freshstart/National_Strategies/OpeningDoors_2010_FSPPreventEndHomeless.pdf>.

RADA EVROPSKÉ UNIE. *Evropská komise* [online]. 2006 [cit. 2011-05-03]. Společná zpráva o sociální ochraně a sociálním začlenění pro rok 2006. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/cs2006_7294_cs.pdf>.

Sdružení azylových domů v ČR [online]. 2010 [cit. 2011-05-16]. Projekt Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR. Dostupné z WWW: <http://azylovedomy.cz/?stranka=158&menu=34>.

THOMPSON, Tommy. *Ending Chronic Homelessness: Strategies fo Action*. 2003. 58 s. Dostupné z WWW: <http://aspe.hhs.gov/hsp/homelessness/strategies03/>.

URBAN, Luděk. *Evropská unie v České republice* [online]. 2005 [cit. 2011-05-01]. Lisabonská strategie. Dostupné z WWW: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/abc/policies/art2377_cs.htm>.

U.S. Department of Housing and Urban Development [online]. 2010 [cit. 2011-05-05]. Federal Definition of Homeless. Dostupné z WWW: <http://portal.hud.gov/hudportal/HUD?src=/topics/homelessness/definition>.

ZAJAROŠOVÁ, Zuzana. *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. 2006 [cit. 2011-05-03]. Co přinese sladěný proces koordinace politik sociální ochrany, sociálního začleňování a zdravotní dlouhodobé péče v rámci Otevřené metody koordinace. Dostupné z WWW: <www.mpsv.cz/cs/2591>.

- **Zákony:**

Listina základních lidských práv a svobod

Zákon č. 206/2009 Sb. o sociálních službách

Zákon č.111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi

Zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu

Seznam příloh

Příloha č. 1: Evropská Typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení (tabulka)

Příloha č. 2: Evropská Typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení v prostředí České republiky (tabulka)

Příloha č. 3: Graf znázornění systému navrhovaných řešení – Magistrát hlavního města Praha 2008 (graf)

Příloha č. 4: Struktura rozhovoru s ženami bez domova

Příloha č. 5: Vzor informovaného souhlasu s provedením rozhovoru

Přílohy

Příloha č. 1: Evropská Typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení (tabulka)

Conceptual Category		Operational Category		Living Situation		Generic Definition
ROOFLESS		1	People Living Rough	1.1	Public space or external space	Living in the streets or public spaces, without a shelter that can be defined as living quarters
		2	People in emergency accommodation	2.1	Night shelter	People with no usual place of residence who make use of overnight shelter, low threshold shelter
HOUSELESS		3	People in accommodation for the homeless	3.1	Homeless hostel	Where the period of stay is intended to be short term
				3.2	Temporary Accommodation	
				3.3	Transitional supported accommodation	
		4	People in Women's Shelter	4.1	Women's shelter accommodation	Women accommodated due to experience of domestic violence and where the period of stay is intended to be short term
		5	People in accommodation for immigrants	5.1	Temporary accommodation / reception centres	Immigrants in reception or short term accommodation due to their immigrant status
				5.2	Migrant workers accommodation	
		6	People due to be released from institutions	6.1	Penal institutions	No housing available prior to release
				6.2	Medical institutions (*)	Stay longer than needed due to lack of housing
				6.3	Children's institutions / homes	No housing identified (e.g by 18th birthday)
		7	People receiving longer-term support (due to homelessness)	7.1	Residential care for older homeless people	Long stay accommodation with care for formerly homeless people (normally more than one year)
				7.2	Supported accommodation for formerly homeless people	
INSECURE		8	People living in insecure accom-modation	8.1	Temporarily with family/friends	Living in conventional housing but not the usual or place of residence due to lack of housing
				8.2	No legal (sub)tenancy	Occupation of dwelling with no legal tenancy illegal occupation of a dwelling
				8.3	Illegal occupation of land	Occupation of land with no legal rights
		9	People living under threat of eviction	9.1	Legal orders enforced (rented)	Where orders for eviction are operative
				9.2	Re-possession orders (owned)	Where mortagee has legal order to re-possess
		10	People living under threat of violence	10.1	Police recorded incidents	Where police action is taken to ensure place of safety for victims of domestic violence
INADEQUATE		11	People living in temporary / non-conventional structures	11.1	Mobile homes	Not intended as place of usual residence
				11.2	Non-conventional building	Makeshift shelter, shack or shanty
				11.3	Temporary structure	Semi-permanent structure hut or cabin
		12	People living in unfit housing	12.1	Occupied dwellings unfit for habitation	Defined as unfit for habitation by national legislation or building regulations
		13	People living in extreme over-crowding	13.1	Highest national norm of overcrowding	Defined as exceeding national density standard for floor-space or useable rooms

Note: Short stay is defined as normally less than one year; Long stay is defined as more than one year.
This definition is compatible with Census definitions as recommended by the UNECE/EUROSTAT report (2006)

(*) Includes drug rehabilitation institutions, psychiatric hospitals etc.

Zdroj: http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/EN.pdf

Příloha č. 2: Evropská Typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení v prostředí České republiky (tabulka)

Koncepční kategorie	Operační kategorie		Životní situace		Generická (druhová) definice	Národní subkategorie		*
BEZ STŘECHY	1	Osoby přežívající venku	1.1	Veřejné prostory nebo venku (na ulici)	Osoby přežívající na ulici nebo ve veřejně přístupných prostorách bez možnosti ubytování	1.1.1	Osoby spící venku (např. ulice, pod mostem, nádraží, letiště, veřejné dopravní prostředky, kanály, jeskyně, odstavené vagony, stany, garáže, prádelny, sklepy a půdy domů, vraky aut)	b
	2	Osoby v noclehárně	2.1	Noclehárna	Osoby bez obvyklého bydliště, které využívají nízkoprahové noclehárny	2.1.1 2.1.2	Osoby v nízkoprahové noclehárně Osoby sezonně užívající k přenocování prostory zařízení bez lůžek	b b
BEZ BYTU	3	Osoby v ubytovnách pro bezdomovce	3.1	Azylový dům pro bezdomovce	Osoby v azylových domech s krátkodobým ubytováním	3.1.1 3.1.2 3.1.3 3.1.4 3.1.5 3.1.6	Muži v azylovém domě Ženy v azylovém domě Matky s dětmi v azylovém domě Otcové s dětmi v azylovém domě Úplné rodiny v azylovém domě Osoby v domě na půli cesty	b b b b b b
			3.2	Přechodná ubytovna	Osoby ve veřejných ubytovnách s krátkodobým ubytováním, které nemají vlastní bydlení	3.2.1 3.2.2	Osoby ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení) Osoby v přístřeší po vystěhování z bytu	b b
			3.3	Přechodné podporované ubytování	Bezdomovci v přechodném bydlení se sociální podporou	3.3.1	Bydlení s podporou výslovně určené pro bezdomovce neexistuje	a
	4	Osoby v pobytových zařízeních pro ženy	4.1	Pobytové zařízení pro ženy	Ženy ubytované krátkodobě v zařízení z důvodu ohrožení domácím násilím	4.1.1 4.1.2	Ženy ohrožené domácím násilím pobývající na skryté adrese Ženy ohrožené domácím násilím pobývající v azylovém domě	a a
	5	Osoby v ubytovnách pro imigranty	5.1	Přechodné bydlení (azylová zařízení pro žadatele o azyl)	Imigranti v přechodných ubytovnách z důvodu imigrace	5.1.1	Žadatelé o azyl v azylových zařízeních	a
			5.2	Ubytovny pro migrující pracovníky	Osoby v ubytovnách pro migrující pracovníky	5.2.1	Migrující pracovníci – cizinci ve veřejné komerční ubytovně (nemají jinou možnost bydlení)	a
	6	Osoby před opuštěním instituce	6.1	Věznice a vazební věznice	Bez možnosti bydlení po propuštění	6.1.1	Osoby před opuštěním věznice	a
			6.2	Zdravotnická zařízení	Zůstává déle z důvodu absence bydlení	6.2.1	Osoby před opuštěním zdravotnického zařízení	a
			6.3	Zařízení pro děti	Bez možnosti bydlení	6.3.1 6.3.2	Osoby před opuštěním dětské instituce Osoby před opuštěním pěstounské péče	a a
	7	Uživatelé dlouhodobější podpory	7.1	Pobytová péče pro starší bezdomovce	Senioři a osoby invalidní dlouhodobě ubytované v azylovém domě	7.1.1	Muži a ženy v seniorském věku nebo invalidé dlouhodobě ubytované v azylovém domě	b
			7.2	Podporované bydlení pro bývalé bezdomovce	Dlouhodobé bydlení s podporou pro bývalé bezdomovce	7.2.1	Bydlení s podporou výslovně určené pro bezdomovce neexistuje	a
NEJISTÉ BYDLENÍ	8	Osoby žijící v nejistém bydlení	8.1	Přechodné bydlení u příbuzných nebo přátel	Přechodné bydlení u příbuzných nebo přátel	8.1.1 8.1.2	Osoby přechodně bydlící u příbuzných nebo přátel (nemají jinou možnost bydlení) Osoby v podnájmu (nemají jinou možnost bydlení)	a a
			8.2	Bydlení bez právního nároku	Bydlení bez právního nároku, nezákonné obsazení budovy	8.2.1 8.2.2	Osoby bydlící v bytě bez právního důvodu Osoby v nezákonně obsazené budově	a b
			8.3	Nezákonné obsazení pozemku	Nezákonné obsazení pozemku	8.3.1	Osoby na nezákonně obsazeném pozemku (zahrádkářské kolonie, zemnice)	b
	9	Osoby ohrožené vystěhováním	9.1	Výpověď z nájemního bytu	Výpověď z nájemního bytu	9.1.1	Osoby, které dostaly výpověď z nájemního bytu	a
			9.2	Ztráta vlastnictví bytu	Ztráta vlastnictví bytu	9.2.1	Osoby ohrožené vystěhováním z vlastního bytu	a
	10	Osoby ohrožené domácím násilím	10.1	Policejně zaznamenané domácí násilí	Případy, kdy policie zasáhla k zajištění bezpečí oběti domácího násilí	10.1.1	Osoby ohrožené domácím násilím – policejně zaznamenané případy – oběti	a
NEVYHOVUJÍCÍ BYDLENÍ	11	Osoby žijící v provizorních a neobvyklých stavbách	11.1	Mobilní obydlí	Mobilní obydlí, které není určené pro obvyklé bydlení	11.1.1	Osoby žijící v mobilním obydlí, např. maringotka, karavan, hausbót (nemají jinou možnost bydlení)	a
			11.2	Neobvyklá stavba	Nouzový přístřešek, bouda, chatrč, barák	11.2.1	Osoby žijící v budově, která není určena k bydlení, např. osoby žijící na pracovišti, v zahradních chatkách se souhlasem majitele	a
			11.3	Provizorní stavba	Provizorní stavba	11.3.1	Osoby žijící v provizorních stavbách nebo v budovách např. bez kolaudace	a
	12	Osoby žijící v nevhodném bydlení	12.1	Obydlené neobyvatelné byty	Bydlení v objektu označeném podle národní legislativy jako nevhodné k bydlení	12.1.1	Osoby žijící v nevhodném objektu – obydlí se stalo nezpůsobilým k obývání (dříve mohlo být obyvatelné)	a
	13	Osoby žijící v přelidněném bytě	13.1	Nejvyšší národní norma definující přelidnění	Definované jako překračující nejvyšší normu podle rozměru nebo počtu místností	13.1.1	Osoby žijící v přelidněných bytech	a

*** Použité zkratky v posledním sloupci – Stupeň ohrožení:** a – ohrožené osoby, b – bezdomovci

Zdroj: http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/CZ.pdf

Příloha č. 3: Graf znázornění systému navrhovaných řešení – Magistrát hlavního města Praha 2008 (graf)

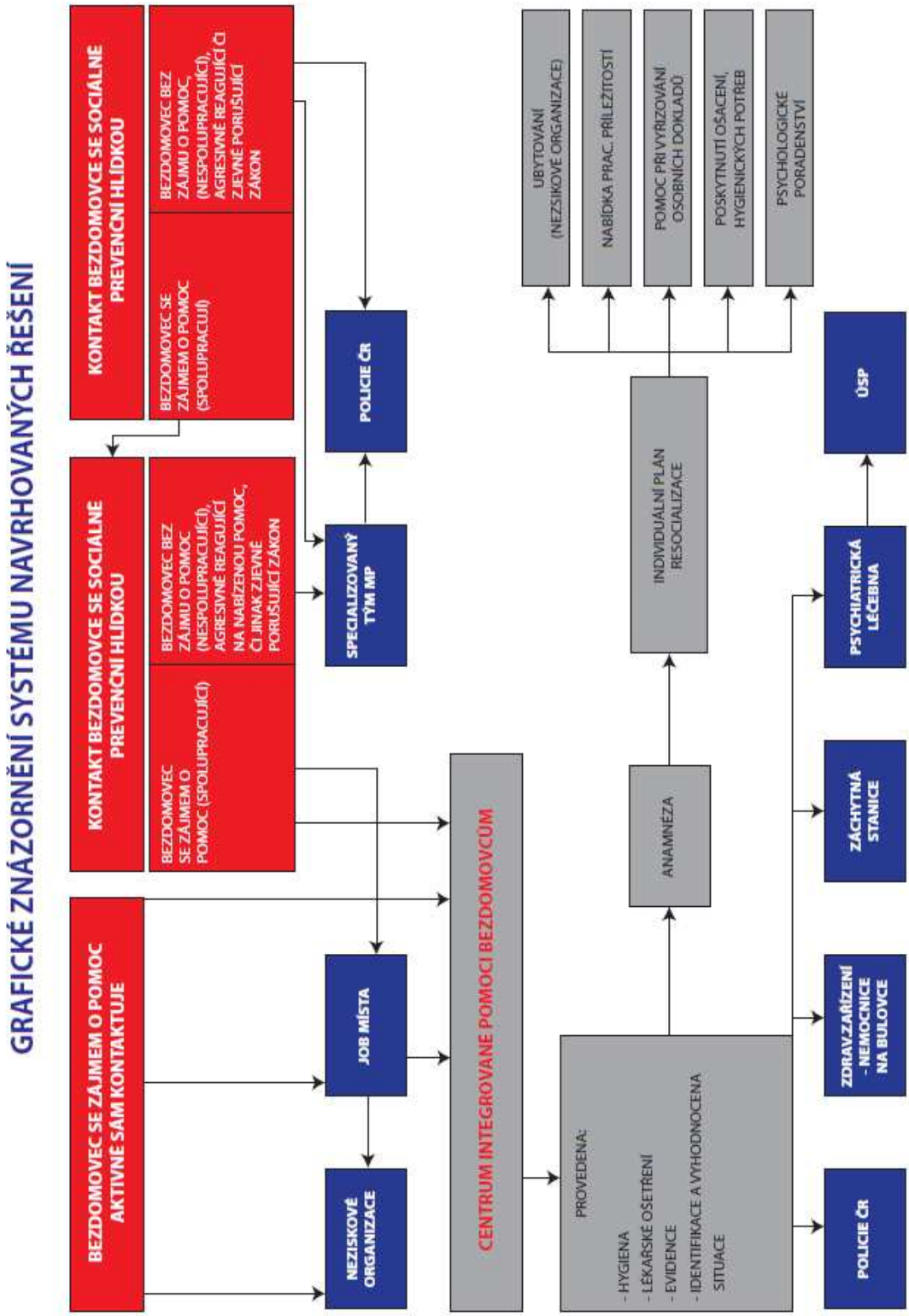

Zdroj: Akční plán řešení problematiky bezdomovectví pro rok 2008 a následující období

Příloha č. 4: Struktura rozhovoru s ženami bez domova

Rozhovor – ženy bez domova

- Stručný popis životního příběhu:
  - rodinné zázemí
  - významné okamžiky jejich života
  - situace před tím, než se staly bezdomovkyněmi
- **Změny vedoucí k současné tíživé situaci:**
  - počáteční momenty, komplikace
  - příčiny vzniku situace z pohledu respondentek
  - co by dle jejich názoru pomohlo, aby situace bezdomovectví nenastala
  - co by dnes udělaly jinak
  - kdy se stala situace bezvýchodnou
  - kde a jestli vyhledávaly pomoc
- Situace bezdomovectví:
  - co se odehrávalo potom (počátky bezdomovectví)
  - jak se s nastalou situací vyrovnávají nyní
  - zhoršil se jejich zdravotní stav v důsledku bezdomovectví
  - co pro ně bylo největší překážkou
  - jak reagovalo okolí
- Kontakt s o. s. Naděje:
  - jak se o Naději dozvěděly
  - co je vedlo k tomu, aby se zúčastnily programu sociální pomoci Naděje
  - jak se vyvíjely události potom
  - jaké mají zkušenosti (negativní, pozitivní)
  - co podle nich v programu Naděje chybí
  - co naopak oceňují nejvíce
  - jak celkově hodnotí činnost Naděje
- **Opětovné sociální začlenění:**
  - znají někoho, komu se podařilo začlenit zpět (trvale, dočasně)
  - co by jim dle jejich názoru k opětovnému začlenění pomohlo nejvíce
  - pokusily se samy o nějaké kroky? Jaké byly výsledky
  - jak myslí, že se jejich situace bude vyvíjet dále
  - *je zde soulad nebo rozpor mezi očekáváním a realitou?*

Příloha č. 5: Vzor informovaného souhlasu s provedením rozhovoru

Informovaný souhlas s rozhovorem a jeho užitím

V rámci bakalářské práce s názvem „Možnosti integrace bezdomovců do české společnosti“, která je realizována na ISS FSV UK, jsem se rozhodla Vás oslovit a požádat Vás o spolupráci. Cílem výzkumu je analyzovat zkušenosti vybraných žen se situací bezdomovectví.

Vaše účast na rozhovoru je zcela dobrovolná. Není Vaší povinností odpovědět na všechny otázky, naopak je zcela na Vás, jaké informace a zkušenosti v rozhovoru sdělíte.

Pro potřeby analýzy se rozhovor s Vámi bude nahrávat. Nahrávání může být na Vaši žádost kdykoliv přerušeno. Celý rozhovor, nebo jen jeho části, budou přepsány do textové podoby.

Vámi poskytnuté informace budu považovat za důvěrné. Pokud budou části rozhovoru citovány v publikovaných materiálech, budou takové citace vždy anonymizovány a nebudou spojovány s Vaším jménem. Důvodem je ochrana Vaší osoby a Vašeho soukromí.

Jestliže budete mít jakékoli dotazy, obraťte se přímo na výzkumnici nebo na vedoucího bakalářské práce MUDr. Petra Hávu, CSc. (email: petr.hava@gmail.com).

Datum rozhovoru: …….

Jméno výzkumnice: …….

Podpis výzkumnice: …….

Kontakt na výzkumnici: …….

Vaše jméno: …….

Váš podpis: …….